

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXIV

Minder
fra det
gamle Sønderborg

AF

J. RABEN

Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved

Trykt i F. C. Eggerts Bogtrykkeri, Sønderborg

1947

FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXIV

Minder
fra det
gamle Sønderborg

AF

J. RABEN

Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved

Trykt i F. C. Eggerts Bogtrykkeri, Sønderborg

1947

Indholdsfortegnelse:

Fyrstehuset Sønderborg-Beck-Glyksborg	5
Billedskærer Niels Tagsen	11
Maleren Christian August Lorentzen	24
Gamle Musikanter i Sønderborg	27
Gartnerslægten Vothmann i Sønderborg og Danmarks første Planteskole	34
Skarprettere i Sønderborg	44
Løve Apoteket i Sønderborg	55
Sønderborg Byvaaben	63
Et interessant Maleri paa Brahetrolleborg	69
Da Sønderborg blev beskudt i 1864	73
Korte Udpluk af Byens og Slottets Historie	77
Smaa historiske Beretninger fra Sønderborg	99

*Udgivelsen af denne Bog har kun
været mulig ved et betydeligt Tilskud
fra Sønderborg Byraad.*

*For dette Tilskud siger
Historisk Samfund for Als og Sundeved
Byraadet hjertelig Tak.*

Fyrstehuset

Sønderborg=Beck=Glyksborg

Hertug Alexander af Sønderborg, Hertug Hans d. Y.'s Søn, giftede sig imod sin Faders Villie 1605 med Grevinde Dorothea af Schwarzburg og Hohenstein, som han havde lært at kende ved Greve Johan XVI. Hof i Oldenburg¹⁾. Grunden til at Hertug Hans modsatte sig Ægteskabet, var ikke den at han ikke syntes om Svigerdatteren, men han vilde ikke afstaa nogen af sine Besiddelser til det unge Pars Underholdning. Derfor købte Alexander af Brødrene von Quernheim Godset Beck i Bispedømmet Minden (Westfalen) for 53000 Rtlr. og her boede han sammen med sin unge Hustru. Alexander havde taget sin Faders Jordpolitik som Forbillede, om han end havde store Landerier og Hovbønder, var hans Besiddelser dog kun ringe, sammenlignet med Faderens. Han ansatte en Amtmand som Forvalter.

Slottet var i en daarlig Forfatning, da Alexander overtog det, han foretog straks flere Ombygninger og Forbedringer. Han holdt Hofjunkere og førte en fyrstelig Husholdning. Kirkehistorikeren Schlichthaber (Minden) beretter, at Hertug Alexander har haft en egen Hofpræst ved Navn Johann Kehr, der samtidig

¹⁾ Sml. J. Raben, »Sønderborg II« p. 82 ff. (Serien »Fra Als og Sundeved« XVIII. Hefte).

har været Huslærer og Opdrager for de fyrstelige Børn.

Alexander havde med Tiden faaet en større Børneflokk, 8 Sønner og tre Døtre, som alle er født paa Beck.

Hvorledes Slottet Beck har set ud i Alexanders Tid, vides ikke. Vort Billede viser en senere Ombygning.

Slottet Beck i Westfalen

I næsten 18 Aar levede Hertug Alexander paa Beck. Da Hertug Hans døde i 1622, overtog Alexander Sønderborg. Herskabet Beck kom i Oldenborgsk Eje. Kun 4 Aar levede Hertug Alexander paa Sønderborg, han døde den 13. Maj 1627.

1646 kom Beck atter i de Sønderborgske Hertugers Eje. Alexanders 5. Søn, *August Philip*, født 15. November 1612, købte Godset af sin Søster,

Sophie Cathrine Charlotte af Oldenburg. Hun var født paa Beck den 28. Juni 1617 og gift med Greve Anton Günther af Oldenburg. August Philip tillagde sig Hertugstitlen *Sønderborg=Beck*, han levede paa Beck indtil sin Død 1675.

Han var gift 3 Gange:

- 1) 1645 med Clara, Datter af Greve Anton af Delmenhorst, død 19. 1. 1647.
- 2) 1649 med Sidonia, en Søster til den første Hustru, død 1650.
- 3) 1651 med Maria Sibylla, Datter af Greve Wilhelm Ludwig af Nassau=Saarbrück, død 9. 4. 1699.

Den ældste Søn i 3. Ægteskab, *August*, født 1652, var allerede med 16 Aar, 1668, kurbrandenburgsk Generalmajor. Han arvede Beck efter Faderens Død og faldt den 26. September 1689 i Slaget ved Bonn. 1678 blev han gift med Hedwig Luise, en Datter af Greve Philip af Lippe=Alverdissen. Hun døde 1731.

Hertug August's Søn, *Friedrich Wilhelm (I.)* født 2. Maj 1682 fulgte Faderen som Ejer af Beck. Han blev romersk=katolsk. 1711 stod han i kejserlig Tjeneste, han tog Del i Krigen i Nederlandene og imod Tyrkerne. Senere var han kejserlig General paa Sicilien. 1708 gift med Marie Antonie Josepha, Datter af den bayerske General paa Sicilien, Greve Anton Emanuel von Saurée. Hertugen døde 1723, Hertuginde 1762.

Hertug Friedrich Wilhelm (I.) efterlod ingen mandlige Arvinger, derfor overtog hans Farbroder, Hertug Friedrich Ludwig Herskabet Beck.

Friedrich Ludwig, Hertug August Philip's anden Søn, født 6. April 1653 paa Beck, traadte i kurbrandenburgsk Tjeneste. 1676 var han Oberst, 1690 Generalløjtnant, Guvernør i Wesel og Chef for Tropperne

mellem Rhinen og Weser. 1693 var han Statholder i Prøjsen med Sæde i Königsberg, 1694 blev han Ridder af Elefantordenen. Han var en af de første 18 Ridere af den 1701 stiftede præjsiske sorte Ørns Orden. I Spidsen for sit i 1690 oprettede Regiment »Holstein« kæmpede han i Slagene ved Oudenarde 1708, Malplaquet 1709 og ved Belejringen af Fæstningerne Ryssel, Dornick og Mons i den spanske Arvefølgekrig. Den 26. Marts 1713 blev han udnævnt til Generalfeltmarskal, han døde i Königsberg den 7. Marts 1728, hvor han blev bisat i Domkirkens fyrstelige Gravkapel. Hertug Friedrich Ludwig blev 1685 gift med Luise Charlotte, Datter af Hertug Ernst Günther af Augustenborg, hun døde 1740 og blev ligeledes bisat i Königsberg.

Sønnen, *Hertug Friedrich Wilhelm (II)* født 18. 6. 1687, fulgte som Ejer af Beck. Efter endt Studium i Halle, gik han i præjsisk Krigstjeneste. 1713 var han Oberst i sin Faders Regiment »Holstein«. 1721 var han Generalmajor i samme Regiment, som han førte i Kampene i Nederlandene.

1732 solgte han Godset Beck og kom samme Aar som Guvernør til Spandau, 1741 Generalfeltmarskal og 1744 Guvernør i Breslau. Han døde den 11. 11. 1749.

Hertug Friedrich Wilhelm var gift to Gange,

- 1) med Eleonore von Loss, Enke efter Fyrst Czartoryski
- 2) med Ursula Anna, Datter af Borggreve Christoph von Dohna-Schlobitten (f. 1700, † 1761).

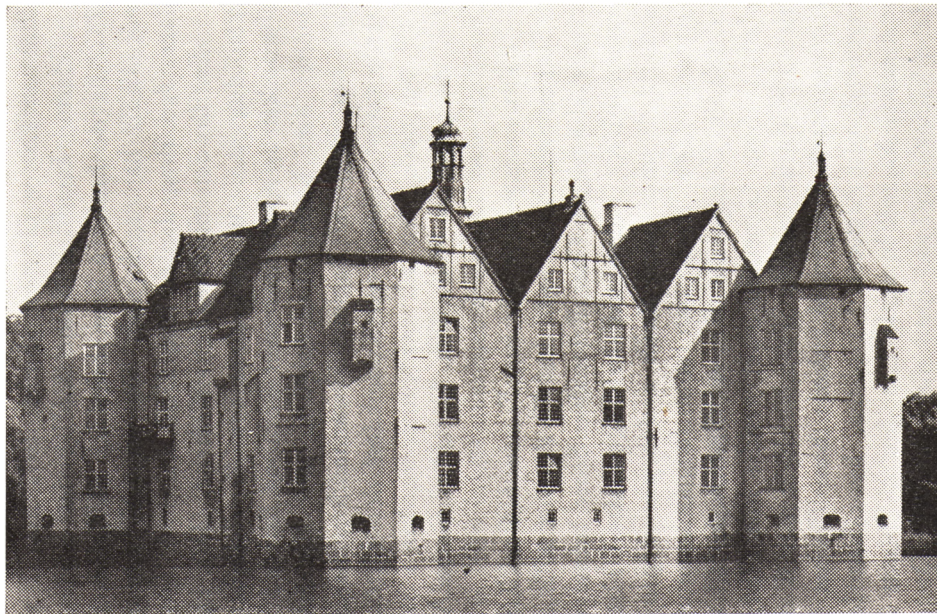
I over 100 Aar har Herskabet Beck været i de Sønderborgske Hertugers Eje. Det var den næstsidste Ejer, Hertug Friedrich Ludwig der førte Slægten

videre, i hans fjerde Slægtled stiftedes den yngre Glyksborgske Linie, og i femte Slægtled blev Prins Christian af Glyksborgs Beck Danmarks Konge, Christian IX.

Hertug Friedrich Wilhelm (II.), der solgte Beck 1732, havde kun een Søn, Friedrich Wilhelm (III.), født 1723, han faldt som Regimentskommandør i Slaget ved Prag den 6. Maj 1757.

En Broder til Friedrich Wilhelm (II.), Hertug *Peter August*, født 1696, døde som Russisk General-feltmarskal og Guvernør over Reval og Estland 1775. Dennes Søn Karl Anton August, født 10. Februar 1727 var Prøjsisk Regimentskommandør, han blev haardt saaret i Slaget ved Kunersdorf den 12. August 1759 og døde den 12. September s. Aar i Stettin. Han var gift med Frederikke, Datter af Greve Albert Christoph von Dohna-Leistenau.

Hans eneste Søn, Hertug *Friedrich Carl Ludwig* af Sønderborg Beck, født den 30. August 1757, blev i 5aars Alderen af Czar Peter den Store udnævnt til Premier-Major i det russiske Regiment »Holstein«. 1774 traadte han som Major i den aktive præjsiske Tjeneste. 1794 tvang han som Brigadekommandør ved Narew den polske General Grabowsky til Kapitulation. Som Generalløjtnant vendte han tilbage til Hjemmet og indtraadte i samme Egenskab i dansk Krigstjeneste. Kongen skænkede ham Godset Wel-lingbüttel ved Alsteren i Holsten, hvor han levede sine sidste Aar. Her døde han den 25. Marts 1816. Hans Gemalinde var Frederikke Amalie, Datter af den præjsiske Krigsminister Greve Leopold von Schlieben. Hun var født 1757 og døde den 17. Decbr. 1827. — Begge hviler i Gravkapellet paa Sønderborg Slot.

Glyksborg

Deres Søn, Hertug *Wilhelm*, født 4. 1. 1785, blev efter Faderens Ønske dansk Ritmester i Hestegarden. 1809 stod han som Major under General Evald og tog Del i Stralsunds Erobring. 1810 blev han gift med Luise, Datter af Landgreve Carl af Hessen. Han var altsaa Svoger til Kong Frederik VI. 1814 ledsagede Hertug Wilhelm Kongen til Monarkkongressen i Wien, 1818 blev han Generalmajor.

Den 6. Juli 1825 fik Hertug Wilhelm Slottet Glyksborg med Titlen Hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glyksborg. Han døde den 13. Marts 1867.

Sønnen, Prins Christian, født 8. April 1818, blev 1863 Danmarks Konge, Christian IX. Han døde den 29. Januar 1906.

Saaledes blev Hertug Hans d. Y. af Sønderborg Stamfader til Danmarks nulevende Kongehus.

Billedskærer Niels Tagsen

(1611 – 1640)

Snedker og Billedskærer Niels Tagsen nævnes i Sønderborg for første Gang 1611, som Arving efter sin afdøde Fader, Jens Tagsen, der ligeledes var Snedker. Niels var gift to Gange og havde en stor Børneflokk. To af hans Sønner, Jens, født 1626 og Philip, født 1635, blev ligeledes Snedkere og Billedhuggere. Den første Hustru døde 1625. To smaa Børn blev begravet 1613 og 1614.

Mester Niels døde i Pesttiden 1640 og blev begravet den 2. April. Der blev ringet en Time over ham, i Klokkepenge blev der betalt 3 Skl. Kirkeretskabet for 1640 beretter: »Aprilis den 2: Vör

Sehl. Nehlss Tagsen Bildhouwer gelüdt 1 Stunde ...
3 B.«

Den 1. Februar 1663 vies Maricke Tagsen til Billedhugger Christopher Lüdichsen i Sønderborg. Hun menes at være en Datter af Niels Tagsen. Maaske er det Christopher Lüdichsen, der har udført de fire smukke Barokepitafier i St. Mariekirken.

Niels Tagsen var en dygtig Haandværker, en Del af hans Værker er bevaret. I St. Marie Kirken stammer Alteret, Hertugstolen og de to Renæssance- Epitafier fra hans Haand. I Sønderborg Slotskirke har han skaaret Prædikestolen, de to lukkede Stole paa Pulpituret og vistnok Orgelet.

Om Niels Tagsen har været i Lære hos Faderen eller hos den kendte Flensborgske Billedskærer Heinrich Ringerink, vides ikke. Han betragtes som Ringerinks Elev og der er ingen Tvivl om, at han paa en eller anden Maade har haft Forbindelse med Flensborgs Mesteren, maaske har han arbejdet hos ham som Svend og er derigennem kommet under Mesterens Indflydelse.

Mester Niels har fuldstændig rettet sig efter Ringerinks Stil, Felter og Fyldinger, Pilastre og Hermer viser dennes Motiver med tilsvarende Ornamentik. Rent haandværksmæssigt set har han dog ikke naaet samme Højde som Ringerink. Han har ikke det fine, rene Snit, Udførelsen af Figurer har svigtet. Hans mandlige Ansigter er for skablonmæssige, med bred Pande og smal spids Hage, uden særlig Udtryk, derimod er han ret stærk, hvor det drejer sig om det ornamentale.

Ringerink menes at stamme fra Westfalen, hvor han maa have tilbragt sin Læretid, da han staar un-

der stærk Indflydelse af den hollandske Renæssance, der gjorde sig gældende i denne Egn i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede. Vredeman de Vries' Ornamentik og Dürers Kobberstik og Træsnit var bestemmende for denne Kunstretning. Ringerinks Værker staar under stærk Indflydelse af denne Stil, saavel i det figurlige som ornamentale, og denne Retning er han blevet tro.

1583 nævnes Ringerink første Gang i Flensborg, hvor han virker som Stenbilledhugger, fra 1588—1589 nævnes han som Snedker og Billedskærer (»Hinrich Bildschneider«). Han var Medlem af Snedkerlauget, men havde kun Rettighed til at holde 1 Svend; han havde et Hus i Flensborg.

1627 rejste han til København, hvor han døde 1629. Hans betydeligste Værker i Flensborg er Orgelet i St. Nicolai Kirke, Alteret i St. Marie Kirke og Prædikestolen i St. Jørgen. Flere af hans Arbejder findes i Kunstindustrimuseet i Flensborg.

Prædikestole fra Ringerinks Værksted findes i Dybbøl (1605), Nybøl, Broager (1591), Nordborg (1626), Egen (1600) og i St. Marie Kirken i Sønderborg (1599). I Klipleve Kirke findes tre Arbejder af Ringerink: Prædikestolen (1616), Døbefonden (1612), og et Epitaf fra 1617 over Brigitta Ahlefeldt, død 1580.

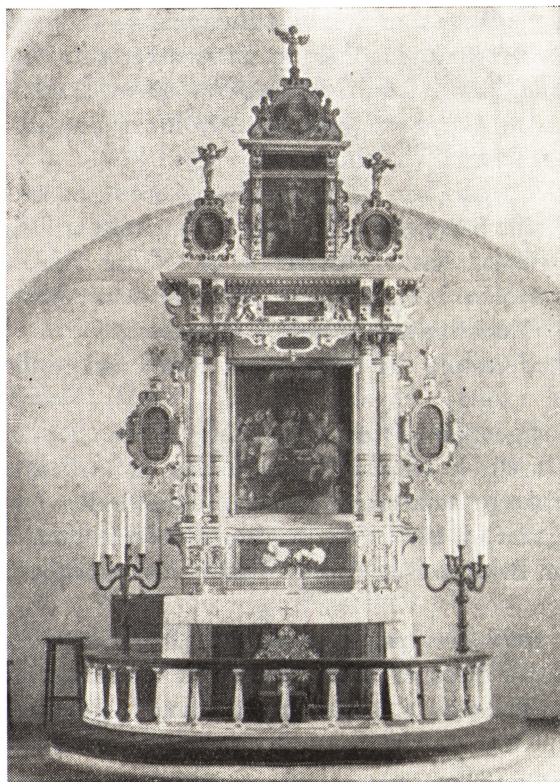
Om Prædikestolen i St. Mariekirken i Sønderborg berettes:

»I 1599 blev paa Provst Peter Fabricius (Provst og Præst i Broager fra 1596—1631) Forlangende og Hertug Hans d. Y.'s Befaling den gamle Prædikestol i Egen Kirke nedbrudt og en ny blev besørget efter Aftale med Hertugen, imod at betale Billedhugger Henrik Ringerink fra Flensborg 23 Daler og siden

Resten, i det hele et Beløb af 80 Rigsdaler. Før Julen 1599 blev Prædikestolen ført til Egen, men derfra blev den ført tilbage til Sønderborg og opsat i Kirken der. —

1600 besørgede Peter Fabricius en anden Prædikestol til Egen, ligeledes forfærdiget af Henrik Ringerink, for 60 Daler«.

(Chr. Knudsen, III p. 166.)

Alteret i St. Marie Kirke

Hertug Hans har aabenbart syntes, at den første Prædikestol, der var bestemt til Egen, var for dyr og for fin, hvorfor han lod den sætte op i den ny opførte St. Marielkirke og Egen maatte nøjes med en billigere.

Ringerink var allerede en ældre Mand, da Niels Tagsen i 1611 overtog sin Faders Værksted, saa det er givet at det er Mester Niels der har valgt sin Stil efter Ringerink. Ringerink var i sin Tid Slesvigs dygtigste Billedskærer. Om Tagsen har været i Vesttyskland eller Holland og ligesom Flensborg Mesteren bragt sin Stil med derfra, vides ikke. Det er dog ikke sandsynligt.

Alteret i Marielkirken i Sønderborg er bygget i en fortræffelig Renæssance i Aaret 1618. 1619 har Niels Tagsens to Svende anbragt Malerierne paa Alteret. Efter Kirkeregnskabet betaltes den 29. Marts samme Aar for »Niels Taxen sinen Gesellen 2 Kannen Bäär, als de beiden Stücken an den Altar gesettet«. Svendene er altsaa bleven trakteret med Øl under Arbejdet.

Alteret bestaar af to Par slanke, fritstaaende korinthiske Søjler, der hviler paa Postamenter med Relieffremstilling af Apostlene. De bærer en stærkt udhvelvet Gesims med tre Topstykker. I det midterste er anbragt et Maleri, Opstandelsen, paa Siderne afsluttet med to Hermer. Derover, ligesom i de to andre Topstykker er anbragt Portrætmedailloner i rigt skaarne Rammer. De krones alle tre af Musikengle.

Hovedbilledet viser den hellige Nadver. Det er et udmærket Arbejde, Maleren kendes ikke. Til Billedet knytttes det Sagn, at det blev fundet hængende i Kahytten paa et Skib, der strandede i Nærheden

af Sønderborg. I Kirkeregnskabet findes intet om Billedet.

Paa Alterrammen bag de to Søjlepar findes fire smaa gode Malerier, der forestiller de 4 Evangelister.

For en Del Aar siden blev Alteret forandret, to smalle udskaarne Vanger paa Siderne, med et lille Postament med Musikengle blev fjernet og erstattet med ny »Vinger« med Skriftsteder. Disse Vinger og den moderne Skrift passer paa ingen Maade til den smukke gotiske Skrift under Alterbilledet. Man ser at der er noget nyt »lappet« til og det forskønner ikke Alteret. Man burde ikke have pillet ved Niels Tagsens gode Arbejde. De fjernede Stykker fra Alteret har Forfatteren gemt paa Museet paa Sønderborg Slot, og maaske kan man engang komme til den Indsigt, at det vil være rigtigere at føre Alteret tilbage i sin gamle Skikkelse.

Hertug Alexanders Stol over Hovedindgangen til Kirken er bygget i Tiden mellem 1622 og 1627 Pulpiturets Facade er prydet med Buefelter mellem Pilastre, der bærer Apostelfigurer. Derover har været 6 nu forsvundne Luger mellem 7 Pilastre med Figurer der forestiller Dyderne. Antagelig har der været skaarne Luger i Lighed med Fruestolen i Slotskirken. Hængslerne ses endnu. Gesimsen krones af en Engel, der holder Hertug Alexanders og Hertuginde Dorotheas Vaabenskjolde, der hviler paa Indskriftstavler. Desuden bestaar Gesimsen af to og to Spidsfelter med Bogstaverne AD (Alexander – Dorothea) og I. H. S.

Pulpiturvæggen mod det sydlige Sideskib, med tre Apostelfigurer er ny.

Goldbecks Epitaf, det midterste paa Kirkens Nordside, er rejst kort efter 1622.

M. Hans Goldbeck var Hertug Hans d. Y. Hofbarber. Han havde tjent Hertugen i mange Aar og døde den 15. Oktober 1622, i Ugen efter sin fyrstelige Herres Død. Allerede 1613 har han købt en Begravelse i Kirken, som laa »foran vor naadige Fyrstindes og Frues Stol«. Epitafiet hænger lige over Graven.

Fru Sophie Goldbeck døde den 4. September 1651, den 9. September blev hun bisat ved Siden af hendes Gemal. —

Naar man sammenligner Epitafiet med Alteret, ser man straks, at det er lavet af Niels Tagsens Haand.

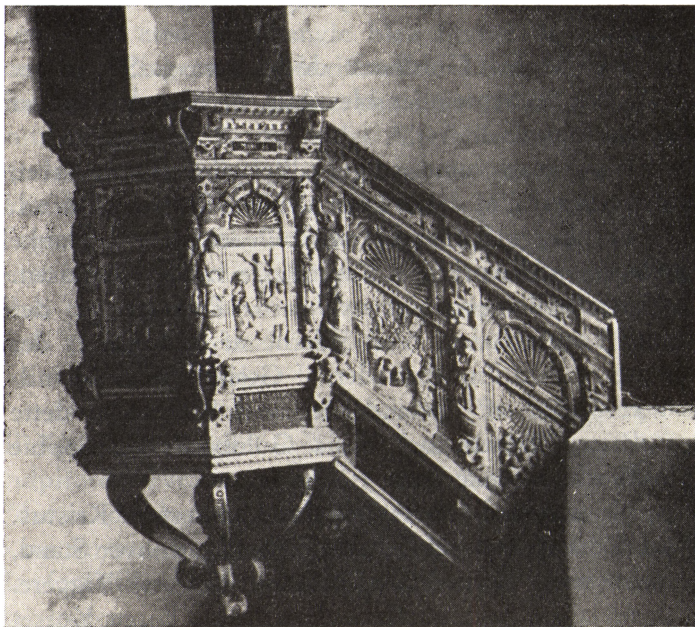
Paa begge Sider af Hovedbilledet staar to slanke Søjlepar med korintisk Kapitel, de bærer Gesimsen. Søjlerne hviler paa rigt udskaarne Postamenter, der bærer Løvehoveder. Ved Siderne af Søjlerne er der »Vinger« med Englehoveder. I Gesimsstykket er indsat et Maleri af Opstandelsen, ved Siderne af dette er skaarne Felter med Hans Goldbecks og Sophie Goldbecks Anemærker.

Hovedbilledet forestiller den korsfæstede Kristus. Ved Korsets Fod samles alle Folkeslag, enhver Stand, Adelsmænd, Borgere og Bønder, Krigere, Tiggere. Iblandt disse knæler Hans Goldbeck. Foran Korset knæler hans Hustru Sophie, som har ladet Epitafiet rejse.

Epitafiets Malerier er signeret »Hans Smidt pinxit 1621.« Om Hans Smidt var Conterfeier i Sønderborg, vides ikke. Muligvis er Maleren Hans Smidt fra Tønder, en fortræffelig Maler, der nævnes som Borger i Tønder i Tiden 1615—30.

Hans Goldbeck, født 1559, har maaske allerede ladet Billederne male før sin Død, med det Formaal for Øje, at bruge dem til Epitafiet.

I Museet paa Sønderborg Slot opbevares en Daabskjole, som Sophie Goldbeck har syet og foræret til St. Mariekirken. — Hun har ofte vist sig velgørende over for de fattige i St. Jørgens Hospital.

Prædikestolen i Sønderborg Slotskapel

Det østlige Epitaf paa Nordvæggen, rejst 1626, bærer en forvirret latinsk Indskrift, af hvilken det ikke fremgaar, over hvem det er rejst. Det er et prægtigt Renaissance-Epitaf, i samme Stil som det Goldbeck'ske. Der er kun een Søjle paa begge Sider af Hovedbilledet. Derimod er der paa hver Side af Søjlerne fremstillet de fire Evangelister i større

Figurer. Billedet paa Gesimsen flankeres ligeledes af to Figurer, St. Peder og Paulus. Kroningen bestaar af tre Englefigurer. Epitafiet har en overmaade rig Ornamentik og bærer Aarstallet 1626.

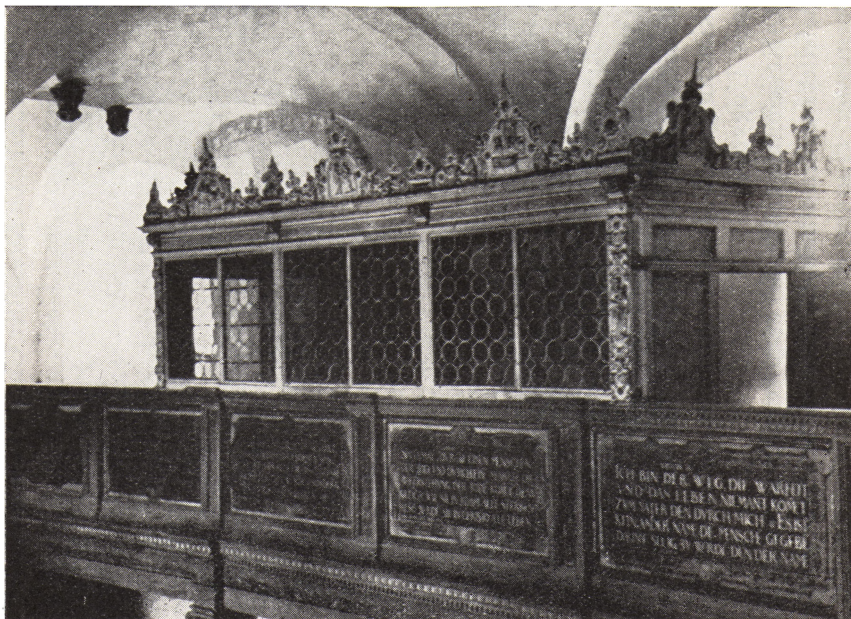
Hovedbilledet forestiller Christi Himmelfart, Billedet paa Gesimsen, Jesu Daab. — De er signeret W.P. Det er Wulf Petersen, en dygtig Sønderborgs Maler, der eftervises her fra 1625—1652. At han boede her, eftervises i Kirkens Regnskaber, men han havde ikke Borgerret. Hans Hustru døde 1631 og Wulf Maler betalte 3 M. i Klokkepenge.

Naar man sammenligner disse to Epitafier med Ringerinks Epitaf fra 1600 over Flensborgs Borgmester Vake, der før havde sin Plads i St. Mariekirken, nu i Kunstindustrimuseet i Flensborg, ser man igen, at Ringerink har været Niels Tagsens store Forbillede.

Prædikestolen i Sønderborg Slotskirke maa regnes for at være Niels Tagsens rigeste og sirligste Arbejde. Den er lavet 1615, paa Hertug Hans d. Y.'s Bestilling. Det er en lille, firesidet Stol med dækket Opgang, hvis to udskaarne Felter helt falder sammen med selve Stolens Felter. De ialt 6 Felter bærer bibelske Relieffer: 1) Stalden i Bethlehem, 2) Jesu Daab, 3) Korsfæstelsen, 4) Opstandelsen, og paa Trappebeklædningen: 5) Jesu Himmelfart og 6) den Helligaands Udgydelse.

Relieffernes Sider, der afsluttes af Pilastre og Rundbuefeltet foroven er udfyldt med en Musling og Hjørneornamenter. Hjørnestolperne er rigt udskaarne, de bærer Apostelfigurer, staaende paa vaseformede Sokler, under en klokkeformet Baldachin. Der er kun 10 Apostler.

Oprindelig har der sikkert været 12 Hjørnestolper med Apostelfigurer, saa Stolen har været femsided.

Hertugstolen i Sønderborg Slotskapel

Der mangler saa et Felt og to Hjørnestykker. Man kan tydeligt se paa Anbringelsen af Stolen, at den nuværende Plads – eller bedre sagt den nuværende Form ikke er den oprindelige. Den maa være bleven ombygget i en senere Tid.

I Gesimsen foroven er smaa rigt ornamenterede Felter med Skriftsteder, ligesom der under Reliefferne er anbragt Felter med Bibelsprog. Hjørnestykkerne paa Gesims og Sokkel er pyntet med Englehoveder. Hvor Stolen slutter til Søjlen er anbragt en Pilaster med udskaaret Rankeslyng.

Stolen har endnu den gamle Bemaling, der er udført af Sønderborg Maleren, Peter Maler.

Hertugstolen paa Nordpulpituret, der ud mod Kirken bestaar af Glasluger, har Hjørnepilastre med Figurer der forestiller Jesus som Himmelskonge og Maria med Barnet. Paa Hjørnet mod Vest bærer Pilastren en Apostelfigur, mod Øst er den forsvunden. I Stolens takkede Kroning ud mod Kirken er tre skaarne Relieffer, der viser Maria Bebudelse, Maria og Anna og de hellige tre Konger. – Ogsaa paa denne Stol er Niels Tagsens typiske Englehoveder anbragt.

Fruestolen paa Sydpulpituret har 6 Luger ud mod Kirken, med Hermer mellem hver. Lugerne er rigt udskaarne med gennembrudt Rankeslyng; i Midten prydet med de enkelte seks Vaabenskjolde af det hertugelige Vaaben: 1. Norge, 2. Slesvig, 3. Holsten, 4. Stormarn, 5. Ditmarsken, 6. Oldenburg og Delmenhorst. – Gesimsen er pyntet med Engle- og Løvehoveder.

Der er næppe en Enkelthed i Niels Tagsens Arbejder, som ikke findes hos Ringerink: Løvehoveder,

vingede Engler, Frugter og Blomster, Pilastre med Rankeslyng o. s. v.

Hjørnestolperne paa Prædikestolen i Slotskirken, hvor Apostelfigurerne er anbragt paa vaseformede Sokler, findes paa samme Maade paa Prædikestolen i St. Jørgens Kirke i Flensborg.

Orgelet i Sønderborg Slotskapel

Fyldingerne med de bibelske Relieffer paa Slotskirken Prædikestol er i det væsentlige de samme som paa Ringerinks forskellige Stole. Prædikestolen i St. Mariekirken i Sønderborg har været i Kirken før Niels Tagsen byggede Stolen til Slotskirken, men Motiverne til Hjørnestolpernes Apostelfigurer har han hentet fra Flensborg. Der er naturligvis ogsaa den Mulighed, at Tagsen selv kan være kommet i Besiddelse af Dürers Kobberstik og Træsnit, eller Tegninger fra andre af Datidens Kunstnere, og at han har ladet sig inspirere af dem.

Om Orgelet i Slotskirken ogsaa er et Arbejde af Niels Tagsen, tør ikke siges med Sikkerhed. Men forskellige Detailler kunde tyde i den Retning. Det er Hertug Alexander der har ladet det nye Orgel rejse. Naar han har betroet Niels Tagsen til at bygge Hertugsstolen i St. Mariekirken, har han ogsaa kunnet bygge Orgelhuset. Begge Arbejder er udført mellem 1622 og 1627, da Mesteren stod i sin bedste Arbejdsalder.

Der kendes ingen andre Billedskærere i Sønderborg i Niels Tagsens Tid, og der er flere Udskæringer paa Orgelet, især de smaa Trekantfyldninger med Rankeslyng og Basunengler, der minder om ham, baade i Snit og Stil.

Arbejderne af den gamle Billedskærer, baade i St. Mariekirken og Slotskapellet, vil bevare Mindet om en god og dygtig Kunsthaandværker, hvis Navn tjener hans Fødeby Sønderborg til Ære.

Maleren Christian August Lorentzen

Maleren Professor Christian August Lorentzen, der vandt et af den danske Malerkunsts store Navne, er født i Sønderborg den 10. August 1749. Hans Forældre kendes ikke.

Christian August var en opvakt Dreng, der tidligt viste sine store Evner i Tegning. Hvorledes Hertug Frederik Christian af Augustenborg er bleven opmærksom paa hans Talent, vides ikke, men det er ved den hertugelige Families Hjælp at han kom paa Kunstakademiet i København, hvor han dog ikke kunde tiltrække sig nogen Opmærksomhed. Derimod uddannede han selv sine Evner ved Kopiering af gamle Mestre og gennem flittigt Selvstudium og Augustenborgernes Støtte skaffede han sig Venner, der muligjorde ham en Udenlandsrejse til Holland, Belgien og Frankrig fra 1779—1782.

Venskabet med de fornemme Familier, der protegerede Lorentzen, har bl. a. givet sig Udslag i Portrætter af Hertug Frederik Christian d. Æ. (paa Frederiksborg) og Greverne af Danneskjold (Gisselfeld, 1772).

Efter sin Hjemkomst i September 1782 blev C. A. Lorentzen Medlem af Akademiet og Lærer ved Modelskolen. 1803 afløste han den i 1802 afdøde Jens Juel som Professor ved Akademiet. Endelig var han 1809—10 i den fornemme Kgl. Institutions Direktion. — Han døde 1828 i København og var ugift.

Som Maler var Lorentzen præget af sin Tids lidt borgerlige Opfattelse. Han var meget produktiv. Af hans Landskabsbilleder var der især nogle norske Motiver der vandt stort Ry, ogsaa mange Portrætter

viser Fasthed i Karakteren. Han blev en Fortolker af de historiske Begivenheder: »Valdemarslaget«, hvor Dannebrog falder ned fra Himlen; paa Frederiksberg to store Billeder: »Slaget paa Rheden den 2. April 1801« og »Den engelske Parlamentær gaar i Land under Slaget paa Rheden«. Paa et andet Billede ser man den svenske General Stenbock overgive sin

C. A. Lorentzen
Selvportræt i Museet paa Sønderborg Slot

Kaarde til Kong Frederik IV. efter Tønnings Fald. En Mængde Portrætter, malet af C. A. Lorentzen findes paa Frederiksborg, deriblandt: Kong Frederik VI., Hertug Frederik Christian I. af Augustenborg, Digteren Jens Baggesen, Struensee, Hertuginde Luise Auguste o. s. v.

Hans Selvportræt hænger i Museet paa Sønderborg Slot. Samme Sted findes en Del farvelagte Kobberstik af Lorentzens norske Motiver. Kendte er ogsaa en Række Billeder med Holbergske Motiver. Hans Interiører udmærker sig ofte ved en lys og venlig, men lidt kold Farve. Paa Landskabsområdet, særlig Motiver fra Norge og i større Kompositioner, som »Susanne i Badet« og »Joseph som Drømmetyder« er han lidt konvential. Det samme maa siges om hans Holbergs Motiver.

Selv som gammel Mand vedblev Lorentzen at virke som Akademi-Lærer, og det var især hans Teknik, der fik varig Betydning for hans Elever. Lorentzen naar hverken i Farvesyn eller Følelse for Modelerne den store samtidige Jens Juel, og ogsaa andre, som f. Eks. E. Paulsen, har paa visse Omraader, Vederhæftighed og Naturfølelse, overfløjet ham, men han var til Gengæld en Mester i dekorative Egenskaber og besad en dreven og sikker Behandlingsmaade af Farverne. Han vil altid i den danske Malerkunsts Historie have et Navn blandt de store, og som saadan bør han ogsaa mindes i Fødebyen Sønderborg.

Gamle Musikanter i Sønderborg

Den ældste kendte Musikant i Sønderborg er Jürgen Hartmann, han nævnes 1668 som Fadder og den 28. December 1671 døbt hans Søn Bendix.

1668 nævnes endvidere Christian Hob (Musikant) og Daniel Haas, Musikant-Gesell.

Jürgen Hartmann er død før 1679, da hans Enke Marie Bendixdatter den 6. Juli dette Aar blev gift med Musikus Christian Günther i Sønderborg, der fik Embedet som »Stadtmusikant«. Han nævnes 1695 og senere i Byens Bødeprotokoller:

»Hans Nissen Skræder og hans Hustru trængte ind i Christian Günthers Hus i dennes Fraværelse og de overfaldt Musikantens Kone. Det kom til »großem Tumult und Fluchen« i Huset. Skræderen maatte betale en Bøde paa 2 Rdlr.«

»1700 blev Stadtmusicus Christian Günthers Søn, da han spillede med til Peter Brandts Bryllup, slaaet paa Halsen af Lorentz Lorentzen. Lorentz fik en Bøde paa 32 Skl.«

I 1701 har Christian Günther »des Herrn Gouvernören Hochfürstl. Durchl. Bedienten über die Gebühr mit Musik aufgewartet, weilen er aber von Ihnen dazu gezwungen worden« fik han kun en Bøde paa 2 M 24 Skl.

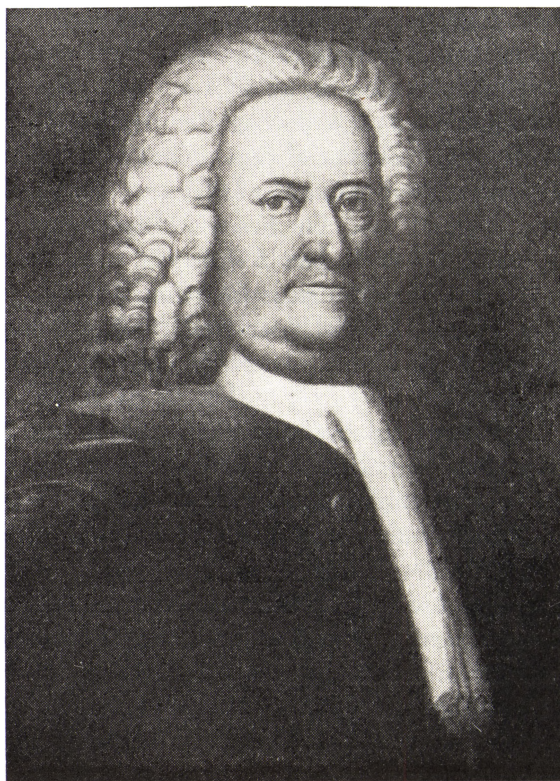
Christian Günther var født 1658, han døde 1728.

Kong Christian V. udstedte under 15. November 1698 en Politiforordning for Sønderborg, der med sine 41 Artikler kan kaldes Sønderborg Lovbog.

Artiklerne 28–31 omhandler Afholdelsen af Bryllupper og Baredaab, Artikel 31 indeholder Bestemmelser for Stadtmusikanten:

Von den Instrumentierten auf den Hochzeiten

»Es soll der Stadtmusikant von einer jeden großen Hochzeit, da er und seine Gesellen die Instrumenten sämtlich gebrauchen, acht Rthlr., von einer mittelmäßigen 5 Rthlr. und von den geringsten ein Rthlr., oder wie sich desfalls miteinander vergleichen werden, jedoch nicht über den vorgetzten Preis, für sein Lohn und seine Mühe haben. Da er dann auch das

Friedrich Gorrissen

Buch oder den Teller, wie bishero gewöhnlich auf den Hochzeiten mag umgehen lassen und was die Gäste ihm freiwillig geben wollen, annehmen.«

En Søn af Byskriver Johann Gorrissen i Aabenraa, Friedrich Gorrissen, født 7. April 1678, kom kort efter 1700 som Musikant Gesell til Sønderborg og spillede hos Stadtmusikus Christian Günther. Den 5. Oktober 1705 blev han gift med Christian Günthers Datter Anna Marie (født 1686, † 1770). Christian Günther maa derefter have overdraget sit Privileg til Svigersønnen, der i 1710 nævnes som Stadtmusikus i Sønderborg.

Friedrich Gorrissen blev en betydelig Mand. Han blev Senator og senere Anden^e Borgmester, han anlagde flere Teglværker paa Als og Sundved og stod i høj Gunst hos Hertugen af Augustenborg og Kong Christian VI. De af ham grundlagte Virksomheder fik et stort Omfang, bl. a. leverede han Stenene da Christiansborg Slot blev bygget. Han døde den 14. Marts 1749.

En Søn af ham, Johann Friedrich Gorrissen, født i Sønderborg den 17. Juli 1718, var Organist ved St. Mariekirken og Senator i Sønderborg. Han døde 1791.

Friedrich Gorrissen har flere Gange haft Klammeri med sine Medborgere og hans Navn findes flere Steder i Bødeprotokollerne:

1710: Skipper Johan Lorentzen har i en Sag med herværende Musikant Friedrich Gorrissen været citeret, men ikke fulgt Ordren. Han faar en Bøde paa 16 Skl.

Detlef Jensen har opført sig utilbørligt overfor Musikanten Friedrich Gorrissen, det kostede ham 1 M. 8 Skl.

Skipper Knud Christensen har trakteret Musikanten Friedrich Gorrissen med grove Skældsord ved et Bryllup, bøder derfor med 2 Rdlr.

Rudolph von Barm, Guldsmed, har begyndt Stridigheder med Friedrich Gorrissen. Bøde: 16 Skl.

Friedrich havde ogsaa nogen Skyld deri, hvorfor han ogsaa fik en Bøde paa 16 Skl.

1716 har Lorenz Karberg injureret Musikanten Gorrissen og maatte derfor betale 3 M.

1718 har Musikant Gorrissen som Gæst siddet over den fastsatte Tid, han fik en Bøde paa 3 M.

1726 Martinus Nissen (han var Skomager) har overfaldet Friedrich Gorrissen, revet hans Trøje itu og ellers opført sig paa en skændig Maade. Skomageren maatte betale 3 M.

1729 Jørgen Frischmuth »hat den Rathswerwandten Friedrich Gorrissen angefahren«. Bøde 3 M. — Gorrissen har derefter allerede 1729 været Senator. —

Efter Friedrich Gorrissens Død har hans Søn, den nævnte Organist og Senator Johann Friedrich Gorrissen, haft Privileg som Musikus i Sønderborg. Siden 1760 har han leveret Bordmusikken (»Musik über Mahlzeit«) ved Skipperlaugsfesterne, indtil han overgav sit Privileg til Stadtmusikus Hendriksen.

I Sønderborgs gamle Bødeprotokoller nævnes ogsaa flere »Musikantsvende«:

1717 Musikantsvenden Kloß har givet Conrad Gitzmann en »Maulschelle«, han fik derfor en Bøde paa 2 Rdlr.

1720 Skipper Christoffer Jensen har angrebet Musiksvenden Oluf paa Broen og revet ham til Jorden, bøder derfor 15 M.

- 1736 Musikantsvenden Marcksteller er bleven uenig med Ernst Petersen »und ihm übel begegnet«. Han fik en Bøde paa 1 M.
- 1770 Musikantsvenden Heinrich Peter Böckel har angrebet Klejnsmed Christian Bendixen. Paa Grund af sin Armod slap han med en Bøde paa 3 M.

En Peter Hinrichsen blev gift i Sønderborg i 1769. Ifølge kongelig Forordning var Foranstaltninger med Musik forbudt i Adventstiden. Trods Forbudet havde han bestilt nogle Musikantsvende til at lave Musik. Stadstjeneren skred ind, Peter Hinrichsen fik en Bøde paa 6 M og Musikantsvendene maatte betale 3 Mark i Bøde.

Den kendte Forfatter og Musiker (Komponist) *Johann Adolf Scheibe* boede mellem 1750 og 1760 i Sønderborg. Han var født i Leipzig 1708, oprindelig Jurist og var i Hamborg Udgiver af »Kritischer Musicus« (1737—1740). Han blev Brandenburgsk Kapelmester og kom derfra som Kgl. Kapelmester til København, indtil han maatte fortrække for den yndede italienske Oper. 1748 faldt han i Unaade og tog omkring 1750 til Sønderborg, hvor han ledede en Musikskole. Scheibe, der stod Holberg meget nær, oversatte i Sønderborg Holbergs »Peder Paars« paa tysk. Forordet er dateret »Sønderborg, i Høsten 1750«. 1760 er Scheibe endnu i Sønderborg, men 1764 er han atter i København, hvor det synes, at han igen er taget til Naade. Han døde i København 1770.

1731 betales for Musikken ved Skyttelaugsfesten 21 Mark og »dem Trommelschläger« 3 M. 1736 nævnes Matz Tambour, 1741 Jens Tambour. — Trommeslageren har derefter ikke hørt med til Orkesteret.

Jens Tambour nævnes ogsaa i Bødeprotokollen 1741:

»En Pige Christine har ladet sig besvangre af Soldaten Schwenholm. Af Bøden har hun betalt 4 Rdl. og for den resterende Del af Straffen har hun afsonet 6 Dages Fængsel paa Vand og Brød. — Herefter har hun beskyldt Jens Tambour for at være Barnets Fader. Jens Tambours Uskyldighed blev dog bevist og Christine maatte derfor afsone videre 4 Ugers Fængsel paa Vand og Brød.

1750 kom Kong Frederik V. paa Besøg i Sønderborg. Kongen kom fra Ærø og Sønderborg Skytte-
laug marcherede med Fane, Musikanter og Tromme-
slagere til Fynshav, for at modtage Kongen. —

Fra 1787 nævnes Stadtmusikus Hindriksen, han spiller ogsaa ved Skipperlaugets Festligheder.

1798 bliver Stadtmusikus Claus Heinrich Warder-
mann optaget som Laugsbroder i Skyttelaug og
han dirigerer i de følgende Aar Musikken ved Laugs-
festerne.

21 Mark blev der betalt for Musikken ved Skytte-
laugets Fest i 1829. Man har syntes, at dette var en
høj Pris, da Oldermændene blev opfordret til at bede
Magistraten om en Afskrift af Madam Wardermanns
Privilegium, for at erfare, om det skulde indeholde
en bestemt Takst for Musikopvarningen, da Madam
Wardermann altid satte Prisen op.

Wardermann var Sønderborger af Fødsel. Hans
Bedstefader Heinrich Wardermann nævnes i Sønder-
borg 1727.

Claus Wardermann maa være død 1813. Fra
1814 — 18 besørges Musikken ved Festligheder i
Sønderborg af Wardermanns Enke. Hun leverede

1818 Musikken til Skipperlaugsfesten, der fandt Sted omkring 20. Januar. Ved Skyttelaugsfesten i Juni s. A. optræder en Stadtmusikus Blanck.

Blanck leverer Musikken baade til Skyttelaug og Skipperlauget indtil Aaret 1821. Saa nævnes han ikke mere. Fra 1822 til 1831 er det atter Wardermann's Enke, der sørger for Musik til Festerne, antagelig har hun faaet Privilegiet efter Mandens Død.

Fra 1832 spiller Musikus Franzen, fra 1836 en Schmidt, han faar 26 M. 16 Skl. for at lade sit Orkester spille ved Skyttelaugets Hovedskydning. Fra 1840 betales 90 Mark. Der ses dog ingen Steder hvor stort Orkesteret har været.

1847 spiller Musikus Hoffmann ved Laugsfesterne.

Fra 1850 nævnes Stadtmusikus Petersen, født 1822. Petersen som alle gamle Sønderborgere godt kender under Navnet »Mussi«, døde 1908. Under Krigen 1864 mente Mussi Petersen, at det vilde være vanskeligt at faa noget at bestille herhjemme og han havde ikke Raad til at ligge stille. Han rejste derfor til Fods til Hamborg, hvor han spillede som Violinist i »Stadttheater«. Efter Krigens Afslutning spadserede han atter tilbage til Sønderborg.

Hans største Dage i de senere Aar var Amts-Ringriderfesterne, ved hvilke han dirigerede Musikken fra 1888 — 1900, indtil han afløstes af Kapelmester Licht ved herværende Infanteri Bataillon.

I 1904 kom Musikdirektør Ernst Hansen til Sønderborg under hvis Ledelse Sønderborg Orkesteret fik et godt Ry.

Gartnerslægten Vothmann i Sønderborg og Danmarks første Planteskole

Ewert Vothmann, der var kommet hertil fra Westfalen, var omkring 1630 Kunstgartner paa Rumohrsgaard, som den Gang var i hertugeligt Eje. Hans Søn Hans Ewertsen Vothmann, var ogsaa Gartner. Den 23. Oktober 1659 blev han gift med Catharine Peters, en Datter af Peter Pattholm, der havde været »Wildschütz« (Jæger) paa Østerholm under Hertug Hans d. Y. af Sønderborg og Hertugerne Johan Adolph og Frederik af Nordborg. Peter Pattholm havde 1606 faaet Gaarden Padholm i Notmark Sogn foræret som Ejendom af sin fyrstelige Herre, Hertug Hans d. Y., som Anerkendelse for god og tro Tjeneste. Efter denne Gaard havde Peter Pattholm taget sit Navn. En Broder til Hans Ewertsen var omkring 1645 hertugelig Gartner paa Gammelgaard.

Hans Ewertsen Vothmann og Catharine Peters havde 7 Børn. Den yngste, Peter Vothmann, født paa Padholm den 4. April 1666, blev Kunst- og Handelsgartner i Sønderborg. Han var gift to Gange.

1. Den 28. November 1693 med Marie Peters, en Datter af Sogndegn Peter Martensen i Notmark.
2. Den 24. November 1705 med Maria Thuns, en Datter af den deputerede Borger Chr. Thuns i Sønderborg.

Det første Ægteskabs 5 Børn døde alle i yngre Alder, i 2. Ægteskab var to Børn.

1. Christian Vothmann, født 18. December 1706, blev kongelig dansk Legations Kanslist i Rendsborg, hvor han døde ugift i 1779.

2. Hans Peter Vothmann, født 18. November 1719, blev Kunst- og Handelsgartner og Faderens Efterfølger i det senere store Gartneri i Sønderborg. Han blev gift den 15. September 1752 med Maria Dorothea, en Datter af Pastor J. G. Oest i Sottrup.

Faderen Peter Vothmann blev Grundlæggeren af den kendte Vothmann's, senere Thomsens Have i Sønderborg; Sønnen Hans Peter Vothmann anlagde her en betydelig Planteskole, der skal være den første i Danmark.

*

Den 4. September 1621 sælger Raadmand og Købmand Thomas Hansen sit Hus med Have og Fiske-damme, beliggende »udenfor vor By, nærmest ved Thomas Andersen og Jacob Floers Gaarde« og ned mod »Waterstede« til Hertug Philip af Sønderborg for 170 Mark Lübsk. Overtagelsen skulde ske »uf zukunfftigen heiligen Drey Könige wan man schreiben wirt 1622«.

Kontrakten er underskrevet af Thomas Hansen »mit eigen handt« med vedtrykt Vokssegl med Bø-mærke.

»Waterstede« er det Vandløb, der fra »Ande-dammen« (nuværende Rutebilstation) førte ned til Blegen og Strandvejen. Der var paa denne Strækning 5 Damme, af hvilken den nederste var »Svenskedam-men«, hvilket Navn hidrører fra 1658, da Svenskerne, der havde besat Sønderborg, vandede deres Heste der.

Hertug Philip er Hertug Hans d. Y.'s Søn, der efter Faderens Død 1622 arvede Hertugdømmet Glyksborg. —

Huset, som Thomas Hansen solgte, er anført paa Dankwerth's Kort fra 1649. — Det er nu Arkitekt Næves Ejendom.

Efter at Hertug Philip overtog Glyksborg, overlod han Ejendommen til sin Søster Marie, født paa Sønderborg 22. August 1575. Hun var Abtisse ved Klosteret i Itzehoe, hvor hun døde den 6. December 1640.

Ejendommen maa imidlertid være kommet tilbage til det sønderborgske Hus, thi Hertug Alexanders Enke, Dorothea, (født Grevinde af Schwarzburg-Hohenstein) forærer den 10. Juli 1627 Ejendommen til sin Kammerpige Marie Meyer, for god og tro Tjeneste. Marie fik desuden Privilegier paa Ejendommen, der skulde være afgiftsfri. For Marie Meyer har Besiddelsen dog ikke været arvelig, men tilsyneladende for Livstid eller saalænge hun selv vilde nyde godt af den, thi senere forærer Hertuginde Dorothea Ejendommen til Fyrstelig Naades Amtsskriver Ernst Jobst Heidtmüller, med de hidtil gældende Rettigheder og Friheder, dog som Heidtmüllers faste og arvelige Ejendom.

Hertuginde Dorothea døde den 5. Juli 1639 paa Sønderborg.

1541, 26. Juli, stadfæster Borgmester og Raad i Sønderborg Heidtmüllers Privilegier.

1650, den 21. December, sælger Amtsskriver Heidtmüller sin Ejendom til Hertug Ernst Günther af Augustenborg for 200 Mark l. og tre Dukater.

Hertug Ernst Günther, Søn af Hertug Alexander af Sønderborg, født paa Beck den 14. Oktober 1609, byggede sig kort før 1650 et Palæ ved Perlegade i Sønderborg. 1650 erhvervede han Stavnsbøl m. m.

og grundlagde Augustenborg. 15. Juni 1651 blev han gift med Fyrstinde Auguste, Datter af Hertug Philip af Glyksborg, og samme Aar begyndte han Opførelsen af Augustenborg Slot. Indtil Augustenborg var færdig, boede Ægteparret i Palæet i Sønderborg, der almindeligt kaldtes »Ernst Günther's Palæ«. Efter at Hertug Ernst Günther havde bosat sig i Augustenborg blev Palæet i hans Eje, og det blev bestemt til Enkesæde for de Augustenborgske Enkehertuginde.

Heidtmüllers Hus og Have blev lagt under Palæet.

Hertug Ernst Günther døde den 18. Januar 1689, og hans Enke tog Bolig paa Palæet i Sønderborg, dog kun en ganske kort Tid, idet hun overlod det til Sønnen, Hertug Frederik og Hertuginde Auguste tog igen Ophold paa Augustenborg.

Hertug Frederik, der var Guvernør over Als (født 27. December 1652) var gift med Anna Christine Bereuter, Datter af en Barber i Kiel. Han gik 1692 til Tyskland, for at gaa i Krigstjeneste, og faldt den 3. August 1692 i Slaget ved Enghien.

Efterfølger blev Frederiks Broder, Hertug Frederik Wilhelm af Augustenborg, født 18. November 1668. Han blev 1694 gift med Grevinde Sophie Amalie, Datter af Storkansler Greve Frederik Ahlefeldt til Langeland og Rixingen. Hertugen døde 3. Juni 1714. Hertuginde døde 1742.

Hertuginde Sophie Amalie havde overtaget Palæet i Sønderborg som Enkesæde og den 2. Januar 1726 solgte hun hele Ejendommen til sin Svigerinde, Grevinde Ulrikke Antoinette Ahlefeldt til Langeland og Rixingen, født Grevinde af Danneskiold og Laurvig, for 1800 Rigsdaler courant.

Samme Aar, den 14. Maj, solgte Grevinde Ulrikke Antoinette Palæets store Have (øst for Perlegade) til Palæets Gartner, *Peter Vothmann*, for 550 Rigsdaler courant.

1739 solgte Grevinde Ahlefeldt Palæet til Rigs greve Philip Detlev v. Tramp for 1325 Rigsdaler dansk courant. Overtagelse skete den 1. April. Greve Tramp døde 1750. 1751 lod hans Arvinger Palæet sælge ved offentlig Auktion. Apoteker Paulsen fik Tilslaget med 1700 Rigsdaler. — Saaledes kom Palæet i Privateje.

*

Peter Vothmann blev, med Kontrakt af 4. Oktober 1689, af Hertug Frederik af Augustenborg ansat som Gartner ved de til Palæet hørende Haver: den store øst for Perlegade, den lille Have mellem Palæet og Mariegade og det lille Anlæg foran Huset, ud mod Perlegade. Fra St. Petri og indtil 3 Uger efter St. Miks kelsdag skulde Vothmann have 8 Arbejdere til Hjælp, til de andre Tider efter Behov. Foruden Fribolig i det før omtalte Hus i den store Have, skulde Vothmann oppebære en Løn paa 20 Rigsdaler aarlig og 2 Mark lybsk ugentlig til Kostpenge. Desuden havde han Jord i Haven til egen Benyttelse.

1692, da Hertug Frederik gik i Krigstjeneste til Tyskland, oprettede han en ny Kontrakt med Vothmann, efter hvilken Vothmann fik Fuldmagt til selvstændig Ledelse af Haven under Hertugens Fraværelse.

Hertug Christian Carl, Søn af Hertug August af Nordborg, maatte paa Grund af sit Ægteskab med Dorothea Christine von Aichelberg (»Hofdamen fra Østerholm«) give Afkald paa sine fyrstelige Arverettigheder.

Ægteparret fik 1702 anvist Ernst Günthers Palæ i Sønderborg som Bolig, dertil hørte den lille Have.

Hertug Christian Carl døde den 23. Maj 1706, Enken blev boende i Palæet, men 1707 fratog Hertug Frederik Wilhelm af Augustenborg Fru Dorothea Christine denne Have, og lagde den under den store Have, under Peter Vothmanns Tilsyn.

Den gamle Mur ved Mariegade er Palæets Have-mur. Her var Køkkenhaven. Det er ret almindeligt at gamle Sønderborgere endnu kalder Gaden »ved e Plantbej« (Plantebedene).

Foruden den gamle Mur minder endnu en muret Pavillon i Lorenz Andersens Have og et ældgammelt Morbærtræ i Meyland Hansens Have om den svundne Tid.

*

Den store Have laa Øst for Perlegade, Arkitekt Naeves og Rentier Dau's Grundstykker, helt op til Kongevejen, den havde et Areal paa 20 Skæpper Land.

Peter Vothmann begyndte med at dyrke Køkkenurter og avlede Havefrø, for derved at skaffe sig et Levebrød, men to Trediedele af Haven bestod af Lystbuskads og lave Enge, saa der blev kun 7—8 Skæpper Land til at tage under Dyrkning. Den Industrigren han vilde drive, var kun lidt kendt i Danmark og overalt lagde man kun ringe Vægt paa Væksters Forædling. Han begyndte da med at anlægge en lille Frugttræplanteskole. Adskillige Haveejere, som købte deres Havefrø hos ham, modtog ogsaa af og til nogle faa unge Træer. I Førstningen havde han kun de almindelige Madfrugter. Da han i mange

Aar var den eneste Handelsgartner her paa Egnen og paa Grund af, at han forskaffede sig Modertræer af ædlere Frugtsorter fra Tyskland voksede hans Afsætning. Det varede kun faa Aar før hele Haven var tilplantet med unge Kærnestammer, saa at Køkkenurterne og Frøavlens tilsidesattes. Peter Vothmann døde den 8. Juni 1731.

Sønnen Hans Peter Vothmann, der i Faderens sidste Tid havde ledet Driften, overtog kort derefter Ejendommen. Han var endnu stedse den eneste Handelsgartner her paa Egnen og udvidede sin Frøavl. Da hans Have var alt for lille, fik han efter Ansøgning 1755 et tilstødende Stykke Land af den til Ladegaarden hørende »Rytterkobbek«, godt 2 ha. stort, i Arvepagt. Her anlagde han nu sin Planteskole, der, som nævnt, var den første i sin Art her i Landet.

Ved den Berømmelse, hvori hans Træer stod, og paa Grund af den Omhyggelighed, hvormed de behandlede, fik han Lønnen for sine Bestræbelser. Hans Have blev mere og mere en Seværdighed, Rejsende besøgte den og hans Afsætning fandt Vej viden om.

Nu vakte Efterligningslysten. Bønder som havde arbejdet i Vothmanns Planteskole i flere Aar og var bleven bekendt med hans Kulturer og unge Frugttræers Behandling, anlagde nu selv Træplanteskoler. – Hans Peter Vothmann døde 1805.

Den ældste Søn, Johan Georg Vothmann, født 18. Januar 1755, havde været i Lære hos Slotsgartneren paa Glyksborg og havde i Faderens sidste Leveaar bistaet ham i Gartneriet i Sønderborg. Han var en betydelig Gartner og nød stor Anseelse. En Del af hans Afhandlinger fandt Vejen til et stort Publikum

igennem »Hirschfeld's Gartenkalender« og han udgav Bøger og Skrifter. Et betydeligt Værk er hans »Havekatekismus«¹⁾ og han fik Præmier fra det Kgl. Husholdningsselskab for flere Arbejder, bl. andet for en Afhandling om »Tilberedelse og Anvendelse af Æble- og Pæremost«. Han døde den 11. December 1788.

En Broder til ham, Nicolai Vothmann, født den 27. Juli 1759, skulde først være Købmand og kom i Lære i Husum, men denne Gerning tiltalte ham ikke. Han blev derefter Landmand og var Elev hos Marquardsen paa Krammark (Broagerland). Her var han i to Aar og overtog derefter en Forvalterplads hos Landraad von Rumohr paa Rundhof i Angel. Efter halvandet Aar forlod han denne Plads og blev Forvalter hos Overjægermester von Warnstedt paa Loitmark ved Kappel, hvor han forlovede sig med Overjægermesterens franske Guvernante Johanne Elisabeth Valette, født i Altona den 17. Marts 1764. Hans Ophold paa Loitmark varede dog ikke længe; da hans Broder Johann Georg Vothmann døde 1788, besluttede han sig til at vende hjem til Sønderborg, for at overtage Gartneriets Ledelse for Faderen. Med stor Iver studerede han nu Havekunsten og snart fik han baade teoretisk og praktisk godt Kendskab til sit Fag.

Den 16. Januar 1789 fejrede Nicolai Vothmann sit Bryllup. Lykken var kun kort, knapt et Aar efter den 30. December døde Hustruen i Barselseng. Hans Svigerinde, Louise Jacobine Valette, født i Altona den 13. December 1765, der var Guvernante i Glückstadt, som Vothmann endnu ikke havde lært at kende,

1) »Oekonomisch-praktischer Gartenkatechismus oder kurze Anweisung zum oekonomischen Gartenbau in Frage und Antwort«. Trykt i Leipzig. Andet Oplag 1805.

trøstede ham saa deltagende i sine Breve, at Nicolai Vothmann blev saa indtaget af hende, at han anholdt om hendes Haand, før at have set hende. Hun sagde ja og blev hans anden Hustru. Louise Jacobine døde 1831.

Hans Peter Vothmann døde 1805 og Nicolai Vothmann overtog det store Gartneri. Han forskønnede Haven med kunstfulde Anlæg og aabnede den for Byens Borgere, saa de frit kunde færdes i Haven og glædes over dens Skønheder. En af Nicolai Vothmanns og særlig hans Faders store Fortjenester var Forædlingen og Udbredelsen af det kendte Graasten Æble.

Det er Peter Vothmann, der allerede i Begyndelsen af 18. Aarhundrede har indført Graastenæblet paa Als. Han forskaffede sig Podekviste fra Graasten Slotshave og dyrkede denne Sort i sin Planteskole. Om Æbletræets Indførelse her i Landet berettes, at Greve Carl Ahlefeldt († 1722) ledsagede Prins Carl, en Broder til Kong Frederik IV. paa sin Udenlandsrejse, paa hvilken han ogsaa besøgte Italien. Der skal Greven have fundet det pragtfulde Æble og sendt Podekviste til sin Broder paa Graasten, der lod dem pode paa nogle Æbletræer i Slotshaven. Frugten blev almindelig kaldet »Grevens Æble« og efter at Vothmann havde faaet det i sin Have, gav han det Navnet »Graastener«.

Prins Carls Udenlandsrejse tiltraadtes den 3. Oktober 1696 fra Aachen, han kom tilbage til København den 4. April 1699. Den ædle Æblesort kan derfor se tilbage paa snart 250 Aar. Det er Vothmanns Planteskole, der har givet dette Æble Berømmelse.

Nicolai Vothmann døde den 23. Marts 1831.

Gartnerfamilien Vothmann, der har virket paa Als i 200 Aar, har saaledes et hædret Navn i Gartneriets Historie. Als har uden Tvivl denne Families Virksomhed at takke for, at Øen længe før andre Dele af Landet blev forsynet med gode Frugttræer og som Følge deraf kunde udføre betydelige Mængder af Frugt. Ikke faa Planteskolegartnere, der fik Ansættelse forskellige Steder i Landet, har faaet Uddannelse i Planteskolefaget i Vothmanns Have.

En fra Als udgaet Mand, Christian Frederik Schmidt fik, især i Aaret 1775 Lejlighed til at virke for Danmarks Frugtavl. Han havde i sin Ungdom arbejdet i Vothmanns Planteskole og blev ansat som Slotsforvalter ved Frederiksborg Slot, hvormed Gartneriet i derværende Slotshave var forbundet og hvor han samtidig virkede som Have- og Planteinspektør.

En Datter af Hans Ewertsen Vothmann paa Padholm, Catharine, blev gift med en Mand ved Navn Schmidt i Helved. Hun er Oldemor til Christian Fr. Schmidt.

Kong Christian VII. Forordning vedrørende Anlæg af Frugtplanteskoler af 19. November 1783 maa anses at være en Følge af de store Resultater, de sønderborgske Gartnere af Vothmann Slægten har opnaet.

Efter Nicolai Vothmanns Død 1831 blev »Vothmanns Have« bortforpagtet til en Gartner Heitmann, indtil Vothmanns Dattersøn, Gartneren Thomas Thomsen, kunde overtage den.

Nicolai Vothmanns Datter Marie, født den 21. December 1789, blev 1818 gift med Nicolai Thomsen, Købmand i Sønderborg. Deres Søn Thomas, født 29. Juli 1823, var altsaa ikke fyldt 8 Aar, da Faderen

døde. — Slægten Thomsen stammer fra Høruphav, hvor den kan føres tilbage til 1638.

Efter endt Uddannelsestid overtog Thomas Thomsen Gartneriet. Han døde 1889. Haven kunde ikke holde Stand mod Byens Udvikling. Da Alsbanen blev anlagt førtes Havnesporet igennem Haven. Den blev solgt og parcelleret. Huse og Gader dækker nu det Terræn, hvor Vothmanns Thomsens Have engang var Sønderborgs Skønhed og Stolthed.

Arkitekt Næves Hus er den gamle, smukke Gartnerbolig. I Haven staar endnu gamle Træer, Tax, Figen- og Morbærtræer som Minder fra Vothmanns Tid.

Kilder: Vothmanns Thomsens Familiearkiv.
Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte, 1834 I.
Heimat-Blätter für den Kreis Sonderburg III. 1921.
Haandbog i dansk Pomologi II. 1890.

Skarprettere i Sønderborg

Følgende Historie om en Sønderborger Skarpretter findes i Müllenhoffs »Sagen und Märchen«, Kiel 1845:

»I Sønderborg var der engang en meget dygtig Skarpretter. Naar han med sit Sværd skulde hugge Hovedet af en Forbryder, lod han ham ikke sætte sig, »jeg er ingen Barber«, sagde han, »saa du behøver ikke at sidde«. Han huggede behændigt Hovedet af Forbryderen, før denne mærkede det. Engang skulde han hugge Hovedet af en Forbryder i stærkt Frostvejr, og han svang da sit Sværd saa hurtigt, at Hovedet blev siddende paa Kroppen og frøs fast med det samme. Synderen var glad over, at han var sluppet

saa nemt fra det, og gik med sine Venner ind i et Værtshus. Men da han havde siddet lidt i Varmen, følte han sig saa underlig hed om Halsen, og han fik en Fornemmelse, som om han skulde nyse. Han nyste da og greb med begge Hænder om Hovedet; han beholdt Hovedet i Hænderne og faldt med det samme død til Jorden.«

Bøddelens uhyggelige og blodige Arbejde opstod allerede i det 13. og 14. Aarhundrede og er uløseligt knyttet til Middelalderens mørke Tid. Han var Middelalderens frygtede og foragtede Person. Foruden det blodige Arbejde havde en Bøddel mange andre Ting at varetage, han var tillige Rakker og det man senere kaldte Prækfoged. Som Rakker maatte han befatte sig med Flaaning af selvdøde Dyr, gennem sin Omgang med Forbrydere og al Slags Urenhed blev han selv befængt med Urenhed, og derfor blev han undgaaet af alle ærlige Mennesker. Alle de Arbejder, som ingen anden vilde udføre, blev overdraget Bøddelen. Han var en Mester i al Slags Tortur, han bortslæbte Aadsler, begravede Selvmordere og jagede Tiggere og Forbrydere ud af Byen.

Man kan godt forstaa, at Borgerne ikke yndede hans Selskab. Bøddelen var for det meste en brutal Fyr, der selv ikke tog det saa nøje med Lovens Grænser, og mangfoldige er de Smaaberetninger, der findes om Skarpretterne i Sønderborgs Bødeprotokoller i det 17. og 18. Aarhundrede.

En Skarprethers Indtægt har været ret betydelig, og han drev efterhaanden sine Priser saa højt op at der maatte forordnes en bestemt Takst, for de forskellige Exekutioner og Bestillinger. Derom hedder det i en Forordning af 12. Marts 1698:

»Saasom Kongen kommer udi Erfaring, hvorledes Skarpretterne udi Riget Danmark, naar de nogen Exekution paa Misdædere skal forrette, skal de (uanset de nyde deres ordinære Bøddelpenge) drive deres Salarium saa højt, at Sagsøgerne, med de store Omkostninger, som gaae paa Processerne og Misdædernes Underholdning og Varetægt, det ikke skal kunne udstaa:

Saa skikkes herhos en Taxt, efter hvilken Skarpretterne for saadanne deres Exekutioner skal betales og lade sig nøie.«

Taxt, hvorefter Skarprettene for deres Exekutioner og Forretninger skal betales,

nemlig:

For et Hoved med Sværd at afhugge . . .	10 Rd.
For et Hoved med Økse at afhugge . . .	8 —
For en Haand eller Finger at afhugge . . .	4 —
For et Hoved eller en Haand at sætte paa Steile, for hver 2 Rd., er	4 —
For en at henge	10 —
For en igjen af Galgen at nedtage	4 —
For en heel Krop at lægge paa Steile og Hjul, og Pælen at nedgrave og sætte	7 —
For en at slaa Arme og Ben i Stykker paa, og lægge paa Steile	14 —
For en Krop at nedgrave i Jorden	3 —
For en død Krop at udføre af Byen	2 —
For en at partere og lægge paa Steile	12 —
For hvert Knib med gloende Tænger	2 —
For et Brændemærke	4 —
For Kagstrygning	5 —
For at pidske af Byen	7 —

For at vise af Byen eller Herredet	4 Rd.
For at brænde en Krop	10 —
For Pasquiller eller andet lignende at brænde	3 —
For at slaa Navne paa Galgen	2 —

Gryder eller Kjedler, Tænger, Brændemærker, Blokke, Øxer, Pæle, Steiler, Søm, Sluffer med tilhørende Heste, Tavl, Strikker og andre deslige Instrumenter forskaffe Skarpretterne sig selv imod den sædvanlige aarlige Løn de nyde af Kjøbstædernes Indbyggere samt af Bønder og Huusmænd paa Landet.

Kjøbenhavn, den 12. Marts 1698

Paa Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Ordre og Befaling

M. Moth.«

Den vistnok ældste Notits om en Skarpretter i Sønderborg er fra 1534, da en Præst blev henrettet. At en Præst døde under Bøddelens Haand, er vel ikke almindeligt, men forekommer dog af og til i det første Aarhundrede efter Reformationen. Det er den første Lutherske Præst i Lysabild. Han henrettedes 1534 for Delagtighed i en S sammensværgelse, der gik ud paa at befri Christian II. fra Fængslet paa Sønderborg. Hans Navn er ikke bevaret, men af Byens Regnskab fremgaar det, at Bøddelen har faaet Betaling for at »rette« den Lysabild Præst.

Man ved ogsaa om Henrettelsen af en Præst i Flensborg i Aaret 1530. Det var Peder Hvid, han var Sognepræst i Hørup paa Als fra 1524 — 1530. Om ham beretter Pontoppidan, at han løb bort fra Menigheden, fordi Luthers Lære tog Overhaand. Men ikke alene han løb bort, han tog nemlig Alterkarrene med tilligemed en Fisk af luttret Guld, »Vor Frues

Fisk«, som tilhørte Kirken. Præsten kom dog ikke langt med sit Tyvegods, i Flensborg blev han fængslet og dømt til Døden paa Galgen.

Sagnet fortæller, at Peder Hvid, da han stod under Galgen, opdagede nogle af sine Sognebørn i Mængden. Han raabte til dem om Hjælp, men en af dem, Peder Johansen, svarede: »For sent, Herre, for sent«. –

De ældste historiske Efterretninger om Skarprettere i Sønderborg, der nævnes ved Navn, findes i Byens Skatteliste fra 1585, efter hvilken »Nis Racker« betaler 6 Mark i Skat, og i Kirkeregnskabet fra 1604, da Bøddelen »Jeronimus Büdeler« leverede Skindet til Bælgerne i det nye Orgel i St. Mariekirken. Han modtog for Skindet 2 Mk. 16 Skl.

I Byens Bødeprotokol fra 1640 findes flg. Notits:

»I Christoph Slagters Hus har været Tumult mellem Jochim Skarpretter og Hermann Brüggemann fra Nordborg i forgangene Aar 1639. Det kom til Skænderi mellem de to, hvilket Skarpretteren gav Aarsag til. Mester Jochim skar Brüggemann i Ansigtet med en Kniv og fik derfor en Bøde paa 8 Rdl.«

Den næste Skarpretter, der kendes var Augustinus Stengel, der 1686 overtog sit Embede. Under 15. Februar 1698 gav Kong Christian V. sin Tilladelse til, at Embedet maatte blive arveligt, d. v. s. at ved Augustinus Død skulde hans Søn, eller den der ægtede Datteren eller Enken, tiltræde Embedet, forudsat at han findes dygtig og at han er en saadan Stilling voksen.

Iblandt Sønderborgs Garvere fortæltes endnu omkring 1900 følgende Historie: »Augustinus Skarpretter skulde engang levere 5 Oksehuder til Peter Garver.

Da han fik dem, var der iblandt dem en ejendoms-
melig farvet Hud af en Ko, som Garveren mente at
have set iblandt Ladegaardens Køer. Nogen Tid efter
traf han Gaardens Forvalter og spurgte ham, om den
smukke Ko var død. »Den er borte«, svarede For-
valteren. Da Peter Garver forklarede Grunden til sit
Spørgsmaal, fattede Forvalteren straks Mistanke til
Skarpretteren og beskyldte ham for Tyveriet. Men før
Sagen kom til nærmere Undersøgelse, havde Peter
skrabt Huden, og der kunde ikke eftervises Augustinus
noget. Man talte dog i lang Tid om, at det var Skarp-
retteren, der havde stjaalet Ladegaardskoen.

(Meddelt af Garvermester C. Schöndorf. 1909.)

Da der i Augustinus Stengels Tid kendes en Gar-
ver Peter Nissen i Sønderborg, er det antagelig ham,
det drejer sig om. Peter Garver nævnes ogsaa i Bøde-
protokollen fra 1695, da han en Søndag mellem Guds-
tjenesterne kørte Brændsel. Derfor maatte han erlægge
en Bøde paa 1 Rigsdaler.

Augustinus Stengel døde 1716, og det kom til et
ubehageligt Optrin ved hans Begravelse. Bødeproto-
kollen beretter, at 6 af Byens Haandværkere og Bor-
gere var beordret til at bære hans Kiste. De fem af
dem nægtede at bære Bøddelens Lig:

»Frederik Kirchner, Pottemager, Mathias Thortzen,
Drejer, Johan Kwüsing, Rebslager, Franz Fellbereiter
(Garver) og Johannes Væver er paa Grund af Uly-
dighed, at de har nægtet at bære Skarpretterens Lig,
og at de har været Aarsag til Tumult paa Raadhuset,
idømt en samlet Bøde paa 60 Mark.

De nævnte Borgere blev desuden indsat i Fængslet
i 24 Timer. Da de skulde ud igen, nægtede Byfogden
Hans Christian Jebsen at udlevere Nøglen til Fængslet,

da de fem Borgere nægtede at erlægge de almindelige »Schließergelder« (en Slags Drikkepenge til Byfogden). Borgmester og Raad maatte derfor lade Fængselsdøren bryde op, for at de fem Arrestanter kunde komme paa fri Fod. Der blev anskaffet en ny Laas med to Nøgler, af hvilke Kæmneren fik den ene og Raadstjeneren den anden. Byfogden maatte give Afkald paa denne Bestilling og idømtes oven i Købet en Bøde paa 10 Rdl.«

Af denne Episode kan man se, at ærlige Folk nærede en vis Afsky overfor Skarpretteren.

Aaret efter, 1717, blev Skarpretterens Enke straffet, fordi hendes Karl havde stjaalet forskellige Kornneg paa Marken, og disse fandtes i hendes Hus. Hun idømtes en Bøde paa 60 Mark.

Samme Aar har Skarpretterkarlen med Gevalt opbrudt Gartner Peter Vothmanns Led ved Thrans Hus. Han fik en Bøde paa 3 Mark, som Skarpretterens enken skulde betale af Karlens Løn.

Augustinus Stengel havde ingen voksne Børn, der kunde varetage Embedet. Hans Enke sendte derfor et Andragende til Kongen, at den Mand, hun ægtede, maatte overtage Stillingen. Kongen gav sit Minde dertil, og kort efter fandt Magdalene en Elsker, Skarpretteren Andreas Bamse fra Salzwedel.

Mester Andreas kom ofte i Konflikt med Loven. 1723 har Andreas Bamse »maqueret« og forfulgt Skomagersvenden Mathias Diedrichsen (Bøde 15 Mark). Samme Aar har Bamses Karl »grob und boshaft« trakteret Karen Lorentzens Datter; han har med Vold villet tage hende ud fra Hr. Borgmesterens Dør og piske hende ned ad Gaden. Derfor modtog han en Bøde paa 6 Mark.

1724: Mester Andreas Bamse var citeret paa Raadhuset, men ikke mødt. Bøde: 1 Mark 8 Skl.

Samme Aar har Mester Bamse en Søndag Aften og hele Natten til Mandag Middag siddet og drukket og spillet i Møller Otto Poulsens Hus (Bøde: 7 Mark 8 Skl.).

1726 har Niels Quitzing, en Skomagersvend, overfaldet Mester Bamse og revet ham til Jorden, Bøde: 2 M. — 1728: Skarpretterens Kone har i Retten givet hendes Tjenestepige en Ørefigen, Bøde: 3 Mk.

Andreas Bamse maa være død omkring 1730, thi kort efter, den 9. August 1731, indtræder Fru Magdalene for tredie Gang i den hellige Ægtestand, denne Gang med en Mand ved Navn Johann Hinrich Walther, der ligeledes var Skarpretter. Lykken har kun været kort, Walther maa være død kort efter, da hun i Aarene omkring 1739 omtales som Skarpretterrenke.

Det har dog ikke været lutter Elskov mellem Magdalene og hendes tredie Mand, i 1732 findes optegnet i Bødeprotokollen: »Johann Hinrich Walther Scharfrichter und seine Ehefrau haben ein übel Leben mit einander geführt und sich geschlagen«; de maatte betale en Bøde paa 9 Mark.

Magdalene leder Skarpretterembedet indtil 1747, da hun afstaar det til Sønnen Johan Andreas Bamse.

Fru Magdalene har ved Siden af sin Forretning drevet Kvaksalveri, thi i 1731 fik hun en Bøde fordi hun havde handlet imod »den privilegerede chirurgs privilegia«. Hun maatte derfor betale 3 Mark til Byen og 3 Mark til Amtet.

En Skarpretter har dog nydt fuld Beskyttelse af sin borgerlige Ære. I 1732 blev Peter Skrivers Kone

straffet med en Bøde paa 1 Mark, fordi hun havde talt utilbørligt om Skarpretterens Søn.

1736 har Skarpretterens Kone injureret Johannes Miangs Kone, derfor maatte hun betale 1 Mk. 8 Skl.

1739 har Skarpretterindens Karl slaæet Jens Berthelssens Søn ved Klosteret (Bøde 12 Mark), og i samme Aar har han stjaalet Ærter paa Marken, hvorfor han fik en Bøde paa 6 Mk.

1740 har Skarpretterindens Børn »dem Feldvogt in seiner Verrichtung molestiret und gepfluchet« (Bøde 3 Mark), og hendes Søn Johan Bamse har afskaaret nogle Kornaks paa Marken, derfor maatte Fru Magdalene betale 2 Mark.

1742 fik hun af Borgmester og Raad Ordre til at anskaffe en Rottehund, hun efterkom ikke denne Anmodning og fik derfor en Bøde paa 6 Mark.

I 1743 førte hun en længere Proces med Byfogden om et Hundehalsbaand. Byfogden, der tilsyneladende ikke har staaet paa god Fod med Fru Magdalene, havde en Hund, der var død, den blev afhentet af Rakkeren, Magdalenes Karl. Hunden havde endnu sit Halsbaand paa, og dette tilhørte efter Skarpretterbrug Bøddelkarlen. Byfogden var af en anden Mening og forlangte Halsbaandet tilbage, hvilket Magdalene nægtede at udlevere. Han anklagede derfor Skarpretterinden. Magistraten opfordrede hende til at aflevere Kæden paa Raadhuset, indtil Afgørelsen var faldet. Magdalene Walther efterkom dog ikke denne Ordre og idømtes derfor en Bøde paa 6 Mark. Magistraten skred til Pantning af en Del af hendes Indbo, men hun bestod paa sin Ret. Tilsidst kom Sagen til Statholderens Afgørelse, Magdalene beholdt Hundekæden.

Med samme Ret vilde hun engang beholde en Vogn, da den døde Hest endnu var spændt for. Hun paastod efter gammel Ret, at hun maatte beholde, hvad det døde Dyr havde paa. Hermed fandt hun naturligvis ikke Medhold og hun maatte tilbagelevere Vognen.

Magdalene maa enten ofte have været i Pengeforlegenhed, eller hun har udmærket forstaaet at klage. I Aaret 1749 skulde hendes Stald, der var Ejendom, medens Huset var Tjenestebolig, ny opbygges. Hun indsendte Andragende om at faa Stalden bygget paa Byens og Amtets Bekostning, og det lykkedes hende.

I 1744 havde Magdalene handlet imod Barberlaugets Privilegier, hun fik en Bøde paa 6 Mark, hvoraf Barberlauget fik de 3 Mark, de andre 3 Mark beholdt Fiscus. For samme Forseelse fik hun i 1747 atter en Bøde. 1745 havde hendes Karl skudt Christian Hindrichsens Hund, derfor maatte hun betale 1 Mark 8 Skl.

Magdalene var blevet gammel og ked af Skarprettertjenesten. 1749 overtager hendes Søn af andet Ægteskab, Andreas Bamse, »Forretningen« med den Forpligtelse at sørge for Moderen, saalænge hun lever.

Andreas Bamse var født i Sønderborg, 1722, døbt den 25. Januar samme Aar. Den 8. Januar 1751 blev han gift med Jomfru Dorthea Sophie Hedwig, Datter af Johann Georg Sachsen, Skarpretter i Wilsing (Prøjsen). Han efterlod tre Børn, Magdalena, Friedrich og Christina Dorothea. Datteren Magdalena, født 9. Marts 1755 blev den 11. Februar 1779 gift med Maler Johann Christoph Stöckler, Søn af Skarpretteren af samme Navn. Hun døde i Sønderborg 1812.

I 1748 havde Andreas Bamse faaet en Bøde, fordi han havde skældt Peter Raben ud for »Skjælm«.

Andreas Bamses nye Privileg indeholdt en Klausul, som blev til stor Skade for ham. I Tilfælde af Kvægpest o. l. skulde Indbyggerne have Lov til selv at flaa de døde Dyr. Et saadant Tilfælde indtraf i 1760, og det blev et slemt Skaar i Andreas Bamses Indtægter. Han henvendte sig 1762 til Kongen, men Magistraten vilde ikke anbefale hans Andragende, fordi han var for uforskammet med sine Fordringer, og fordi han ikke var tilfreds med den Plads, man havde anvist, hvor han kunde begrave Kadavere. Ansøgningen blev afslaet. Et Aar senere, 1763, prøvede han endnu en Gang at henvende sig til Kongen og forelagde sine Indtægter. Ogsaa denne Ansøgning blev uden Resultat.

1757 fik han en Bøde paa 1 Mk. 2 Skl., fordi han var faldet en anden i Handelen.

1775, den 1. September, har Andreas sammen med andre siddet over Tiden i Garver Nis Jensens Hus, hvor de har drukket og spillet Kort. Hver fik en Bøde paa 1 Mk. 8 Skl.

Andreas Bamses sikre Indtægter var:

Fra Sønderborg By	10 Rdl.
Fra Sønderborg Amt	11 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ Skl.
Fra Nordborg Amt	19 Rdl. 42 Skl.
Ialt	40 Rdl. 45 $\frac{1}{2}$ Skl.

Ubestemte Indkomster:

Fra Sundeved: Fra de højfyrstelige augustenborgske og Graasten Distrikter, tilsammen	12 Rdl. 14 $\frac{1}{2}$ Skl.
Fra det højfyrstelige Lyksborgske Distrikt	5 Rdl. 28 $\frac{1}{2}$ Skl.

Fra Grevskabet Reventlow-Sandbjerg	2 Rdl.	10 Skl.
Fra Baldegaarde (Ballegaard)	1 Rdl.	4 Skl.
Ialt	21 Rdl.	9 Skl.

Den store Indtægt har han dog haft ved Siden af, ved Hudsalg etc. Man ser, at han har haft et temmelig vidtstrakt Embedsomaade.

Bamse døde 1795. Efter ham blev hans Svigersøn Christoph Stöckler Skarpretter. Flaaningen af selvdøde Dyr blev helt frigivet, og Stöckler fik en Erstatning i rede Penge og Naturalier. Han døde i Begyndelsen af Aaret 1825.

Straks efter hans Død, under 14. Januar 1825, anmoder Magistraten Statholderen, Landgreve Carl af Hessen, om foreløbig at lade Skarpretterembedet blive ubesat. Der kom intet Svar. Først ni Aar senere, den 19. Juli 1834 svarede Statholderen, idet han anmodede Magistraten om, paany at udtale sig om Sagen. Den 12. September samme Aar beder Magistraten igen om at lade Embedet forblive ubesat.

Mere findes ikke i denne Sag. Skarpretterembedet i Sønderborg synes derefter ikke at være blevet ophævet, saa man den Dag i Dag kan ansøge om Embedet.

Løve Apoteket i Sønderborg

Apoteker David P. H. Schmidt har i 1835 skrevet om Løve Apoteket i Sønderborg ¹⁾).

Den første, der fik Kongeligt Privileg som Apoteker i Sønderborg var Moritz Leuchter. Det er

¹⁾ »Historisches Taschenbuch über die Entstehung der Apotheken etc.«, Flensburg 1835.

Sml. »De danske Apotekers Historie«, I.

givet af Kong Frederik IV og dateret 4. August 1668. Han har allerede været som uprilegeret Apoteker i Sønderborg før den Tid, da han i 1663 fik Borgerbrev og i sin Ansøgning om Kongens Privileg beraaber sig derpaa, at han allerede i mange Aar og med ikke ringe Omkostninger har drevet et offentligt Apotek, som han aarligt har anvendt meget paa.

Schmidt bemærker, at der i Apotekets Materialkammer var et lille Skab med Aarstallet 1645 og i Laboratoriet en Morter fra 1575 med følgende Indskrift:

»HERE GOT GIF FREDEN IN DINEN LANDE
GELVKE VNDE HEIEL TO ALLEN STANDE.
GOT GAF GOT NAMM. DE NAMME DES HERN
SI GEBENEDEIET.

HAN DER ELTER HARZICH ZV SCHLESWIG
ANNO M. D. LXXV.

AVF DICH HERE TRW ICH.«

»Herre Gud, giv Freden i dine Lande,
Lykke og Held til alle Stande.
Gud gav Gud Navn. Herrens Navn være velsignet.
Hans den Ældre, Hertug til Slesvig Anno 1575.
Paa dig, Herre, tror jeg.«

Da Hertug Hans d. Æ. af Haderslev ikke har haft noget at gøre med Sønderborg, er denne Morter antagelig kommet hertil andetsteds fra.

Antagelig var Leuchter ansat som Apoteker af en af de sidste residerende Hertuger paa Sønderborg. Da den sidste Hertug Johan Adolf 1667 paa Grund af sine økonomiske Vanskeligheder maatte afstaa Sønderborg Slot og Len til Kongen, har Apoteker Leuchter ansøgt om kongeligt Privileg. At de Sønderborg Hertuger har privilegeret Apotekere, fremgaar

deraf, at Hertug Johan Christian (1627 – 1653) under 23. September 1647 gav Apoteker Johann Esmann af Egernførde Lov til at drive et Apotek i Sønderborg. Apoteket blev dog ikke oprettet dengang, Grunden dertil kendes ikke. 1623, i Hertug Alexanders Tid, var her allerede en Destillatør ved Navn Johan Segers. Han har sikkert ikke alene destilleret Brændevin, men ogsaa forskellige Medikamenter.

M. Leuchter fik i sit Privileg den Tilstaaelse, at ingen andre end han maatte drive Apotek i Sønderborg, han maatte ogsaa sælge alle Slags Krydderier, Vine o. a., desuden fik han andre borgerlige Friheder. Dette Privileg blev stadfæstet af de efterfølgende Konger. Leuchter døde 1677.

En »Pharmacevt«, Johann Willers, der opholdt sig i Flensborg, blev af Hertug Ernst Günther (som Guvernør over Als) og Magistraten anmodet om at komme til Sønderborg. Han maa have købt Leuchters Apotek, thi 1678 ansøger han om sin Forgængers Kongelige Privilegier. Han fik Konfirmationen af Kong Christian V. den 22. Oktober samme Aar og 1700 konfirmerede Kong Frederik IV. samme Privileg.

Willers var født i Flensborg, hans Fader var Købmand. Efter at han havde de nødvendige Skolekundskaber, sendte Faderen ham til Hamborg til videre Uddannelse. Han kom derefter i Lære hos Raadsapoteker Christian Muth i Lybæk. Derefter arbejdede han i Bingen ved Rhinen, Rothenburg ved Neckar og andre Steder, for senere at tage til Danmark, hvor han konditionerede i Nyborg, Nykøbing (Falster) og Helsingør, derefter i Flensborg, hvorfra han blev kaldet til Sønderborg.

Her giftede han sig med Raadmand Jacob Jensens Datter. 1681 fik han Borgerret og 1682 købte han af Hertug Ernst Günther et Hus ved Siden af »Ernst Günthers Palæ« (nu Politigaarden) for 300 Rdlr. og indrettede Apoteket der, hvor det blev til 1810. 1685 købte han en Have »bei der Wasserstelle« af Raadmand Mathias Jebsen for 50 Rdlr. 1691 blev han Kirkevæрге.

Da Willers blev gammel, ønskede han at faa en Medhjælper og Efterfølger og indvilligede i, at hans Datter indgik Ægteskab med Apotekermedhjælper Paul Paulsen. Han udvirkede 1705 Tilladelse til, at hans Svigersøn kunde træde ind i de samme Rettigheder. 1712 oprettede han en Overdragelseskontrakt med Paulsen, efter hvilken denne skulde overtage Apoteket for 600 Rdlr. cour.

Paul Paulsen havde konditioneret i Udlandet og hos Hofapoteker Joh. Gottfr. Becker i København, hvor han var blevet eksamineret af det medicinske Fakultet.

Willers døde 1723, og kort derefter, 1725, døde Paul Paulsen. Da Kong Christian VI. kom paa Tronen, ansøgte Paulsens Enke, som førte Apoteket videre med en Provisor som Bestyrer, om ny Konfirmation af hendes Mands Privileg og samtidig fik hun Tilladelse til, at en af hendes Sønner efter hendes Død maatte overtage Apoteket med de hidtidige Rettigheder.

Sønnen Peter Paulsen fik Privilegium af Kong Christian VI., dateret Frederiksborg den 19. September 1738, efter at Moderen havde tilskødet ham Apoteket for 700 Rdlr. cour. Kong Frederik V. stadfæster 1747 og Kong Christian VII. 1766 Apotekets Rettigheder.

Da Greve v. Tramps Arvinger 1751 lod Ernst Günthers Palæ sælge ved offentlig Auktion fik Peter Paulsen Tilslaget med 1700 Rigsdaler. Senere solgte han Dele af Palæet, medens han selv beholdt den nordlige Del af Hovedbygningen og den nordlige Sidefløj. Apoteket blev dog i den hidtidige Nabo-bygning.

Peter Paulsen var en dygtig og afholdt Mand. Han forbedrede og forskønnede Apoteket. Da der ingen rigtig Læge var i Sønderborg dengang, blev han ofte søgt af Befolkningen, der havde stor Tillid til ham.

Ved retslige Obduktioner og Physikatsforretninger i Sønderborg blev Physikussen fra Flensborg hentet. Den første Physikus og Læge var Fabricius, senere kom Dr. Flensburg, Dr. Burchardi og i Apoteker Schmidts Tid overtog Hertugens Livlæge paa Augustenborg, Dr. Henrici, Physikaten.

En af Peter Paulsens Sønner, Mathias Paulsen, overtog Apoteket efter Faderens Død, 1786. Han førte et uordentligt Levnet og Apoteket forsømtes. Det kom saavidt, at Øvrigheden paalagde ham at sælge Apoteket.

1797 erhvervede Apoteker David Peter Hermann Schmidt fra Garding Apoteket for 14 000 Rdlr. S. H. Courant. Han overtog det samme Efteraar og virkede der til 1828. Privilegerne blev 1797 af Kong Christian VII. og 1818 af Kong Frederik VI. stadfæstet i alle Punkter og Klausuler som hidtil.

Schmidt var født i Parchim i Mecklenborg 1770. Han studerede først Teologi, men efter Faderens Død kunde han ikke fortsætte Studiet. Han kom derfor i Apotekertilstand i Wittenberg og konditionerede der efter i mange store Byer, Berlin, Hamborg, Rostock

og Lybæk, hvor han erhvervede sig store Kundskaber. Sluttelig nedsatte han sig i Garding. Han udgav forskellige Skrifter.

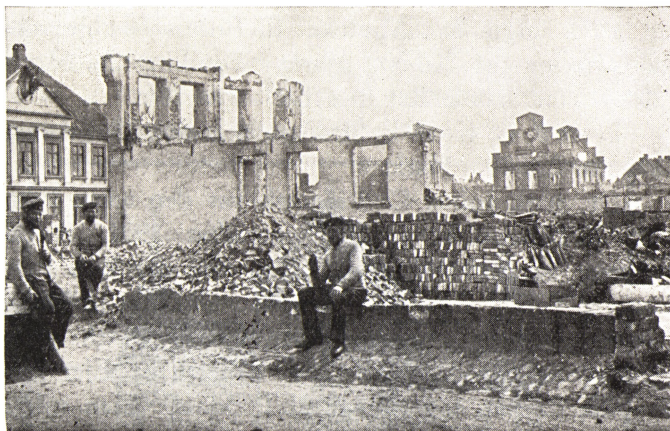
1810 forlagde han Apoteket til Ernst Günthers Palæ, i den Del af Huset som han ligeledes havde købt af Paulsen. Her var Lokalerne større og bedre. Apotekets Mærke var en staaende Løve, hvis Forpoder hvilede paa et Skjold med Kongens Navnetræk. 1828 trak han sig tilbage og overlod Sønnen, Joh. D. Schmidt, Apoteket. I 1833 fik han det Kongelige Privileg. Allerede 1838 solgte han Apoteket til J. F. Paulsen og boede derefter i Sønderborg. I en Aarække var han Medlem af Byraadet. Han døde 1869.

Johann Friedrich Paulsen, født i Lütjenborg (Holsten) den 6. December 1809, døde i Sønderborg den 15. Januar 1882. Hans Købekontrakt er udfærdiget den 29. Februar 1838. Bevillingen, der var en Ekstension af det Schmidt givne Privilegium med samtidig Ret til Krydderi og Vinhandel, blev givet samme Aar. Senere Konfirmationer blev givet af Kong Christian VIII. (1. Juli 1842) og Kong Frederik VII. (24. Februar 1855). I den sidste Konfirmation indføjes den Bestemmelse, at Apotekeren ikke havde Krav paa nogen Erstatning, saafremt det skulde anses fornødent eller hensigtsmæssigt at oprette et nyt Apotek i Sønderborg.

1852 købte Apoteker Paulsen af Justitsraad og Borgmester Johann Conrad Ahlmanns Arvinger Ejendommen Perlegade 4 (Købekontrakt af 1. 10. 1852), og flyttede Apoteket over i den nye Ejendom.

Hos Paulsen boede Schleppegrell under Krigen 1848 og 1864 var her Generalstabskvarter. Under Beskydningen Natten til 3. April 1864 blev Apoteket

truffet af en Granat fra Gammelmarkbatterierne, den gik igennem Taget uden at tænde. Den smukke Bygning blev bevaret, medens næsten alle omkringliggende Huse blev lagt i Aske.

Apoteket, Ernst Günthers Palæ og Raadhuset
efter Bombardementet 1864

Denne Skæbne fik ogsaa det gamle Apotek og Ernst Günthers Palæ, det blev fuldstændig ødelagt ved Granatsprængning og Brand.

1880 solgte Paulsen Apoteket til Georg Häberlein for 170 000 Mark.

Georg Heinrich Franz Häberlein fra Stadthagen overtog Apoteket ved Kontrakt af 8. Juni 1880. Han fik Bevillingen 13. September samme Aar. For ham og Efterfølgerne indtil 1920 udstedtes Bevillingen af Overpræsidenten i Slesvig. Disse følgende Bevillinger var en Ekstension af den under 24. Februar 1855

af Kong Frederik VII. J. F. Paulsen meddelte Konfirmation.

Friedrich Wilhelm Athenstaedt købte Apoteket af Häberlein ved Kontrakt af 20. August 1881 for 170 000 Mark. Bevillingen blev givet den 2. Decem^ber samme Aar.

1894 solgte han Apoteket til Julius Wohlgemuth fra Uetersen for 215 000 Mark. (Bevilling 24. Marts 1894.) Han havde det kun halvandet Aar.

Peter F. A. Koch købte Apoteket den 25. Februar 1895 for 210 000 Mark.

Dr. phil. Julius C. Steinorth var den næste Ejer, med Købekontrakt af 18. September 1901. Købesummen var 240 000 Mark. Han var der kun i tre Aar og solgte Apoteket den 12. Oktober 1904 til Apoteker Max L. Vierth for 315 000 Mark, med Overtagelse den 31. Marts 1905. Vierth var Ejer ind^til 1920, da han tog tilbage til Tyskland. Han solgte 1. Marts 1920 Apoteket til fhv. Apoteker i Nakskov, Thorvald Pedersen for 415 000 Kroner. Overtagelsen skulde ske 4 Uger efter Genforeningen, men Pedersen solgte det allerede i Maj samme Aar til Apoteker i Ringkøbing, Johs. Juhl, for 525 000 Kroner.

Apoteker Juhl, født i Randers 1887, er Apotekets nuværende Ejer. Han ansøgte kort efter Overtagelsen om, i Lighed med Apotekets tidligere Ejere, at faa Eneret som Apoteker i Sønderborg; Ansøgningen afsloges den 24. Januar 1921.

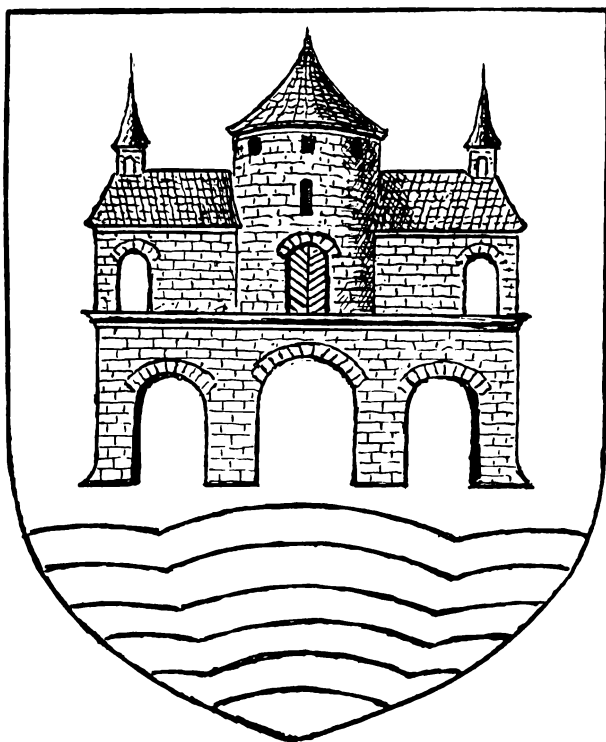
Nu har vi imidlertid faaet et andet Apotek i Sønderborg, Jernban^eApoteket.

Sønderborg Byvaaben

Byens gamle Segl viser en Borg paa Bølger. Det findes paa Dokumenter fra første Halvdel af 17. Aarhundrede. Hvornaar Byen har faaet dette Mærke, vides ikke. Det er en sølv Borg i blaat Skjoldfelt paa Sølv Bølger.

Borgens Underbygning har tre aabne Buer eller Porte, af hvilke den midterste er noget højere. Overbygningen bestaar af et rundt Taarn med buttet Spir,

Sønderborg Byvaaben indtil 1922

med Skydeskaar under Taggesimsen, et Vindue og en lukket Port. Taarnet er flankeret af smaa Sidebygninger, der hver, nær den yderste Ende har en aaben Dør eller et Vindue og en Tagrytter med slankt Spir.

Vaabenbilledet symboliser Sønderborg Slot. De tre Buer i Underbygningen er Slottets tre Porte i tidligere Tid: Hovedporten, Strandporten (ud mod Sønderbro) og Vandporten mod Havet. —

Dette Byvaaben førte Byen indtil 1922.

I dette Aar vedtog Byraadet at antage et Byvaaben i anden Form og andre Farver, efter Udkast af Vaabentegneren Fr. Britze i København.

Dette nye Vaaben, der viser en rød Borg i Sølvfelt paa blaa Bølger, blev godkendt af Byraadet den 29. September 1921. Den 12. Januar 1922 indsendte Byen Vaabenet til Indenrigsministeriets Godkendelse og den 25. August samme Aar blev det approberet af Kongen.

Af det Aktstykke, der findes i Sønderborg Købstads Arkiv (Afd. 6, Nr. 41) ses ikke at der har foreligget en Grund eller en Opfordring fra nogen som helst Side til at lade det gamle Byvaaben ændre, baade hvad Tegning og Farver angaar. — Mange historisk interesserede Borgere har beklaget, at det gamle Vaaben, ganske uden Grund, skulde ændres.

Den 19. Oktober 1920 sendte Sekretæren ved Indenrigsministeriets Kommunekontor følgende Skrivelse til Borgmesteren i Sønderborg:

»Efter Ordre skal jeg tillade mig at anmode Hr. Borgmesteren om at ville tilstille mig 2 Aftryk af Købstadens Vaaben, tilligemed Oplysning om, hvornaar Regeringens Stadfæstelse af Byvaabenet har fundet

Sted. De paagældende Vaabener bedes forsynet med Farver.« — —

De to ønskede Aftryk blev indsendt den 3. November 1920. En Stadfæstelse af Vaabenet foreligger ikke i Byens Arkiv. Derpaa modtog Magistraten den 8. Februar 1921 følgende Skrivelse igennem Sønderborg Amt:

»Efter at Indenrigsministeriet i Henhold til en herfra underhaanden fremsat Anmodning havde modtaget de hoslagte Exemplarer af Sønderborg Købstads Vaaben samt den ligeledes medfølgende Skrivelse af 3. November f. A. angaaende Vaabenets Historie, har Ministeriet indhentet en Udtalelse fra Rigsarkivet, der med Hensyn til bemeldte Byvaaben har udtalt, at det rettest bør være som i de indsendte Tegninger, visende et Slot ovenover nogle stiliserede Bølgelinier, som afbildet i Thisets Afhandling i »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie« S. 272¹⁾, samt at Farverne, som ganske vist ikke lader sig angive med Bestemthed, i Overensstemmelse med det i nævnte Afhandling anførte for Slottets Vedkommende bør være rødt, for Bølgernes Vedkommende blaat, medens Feltet bør være Sølv, da man ved — som i Tegningen sket —, at gøre Bølgerne grønne, vil komme i Strid med den i Heraldiken gældende Hovedregel, at Farve ikke maa lægges paa Farve, men at Metal og Farve skal veksle.

Under Henviſning til foranſtaaende og med Tilføjende, at Registrator ved Rigsarkivet P. B. Grandjean, der er ſagkyndig paa det paagældende Omraade, paa Forespørgſel herfra har erklæret ſig villig til,

1) Franz v. Jessens Haandbog, København 1901.

saafremt det maatte ønskes, efter nærmere Aftale at yde Magistraten Bistand ved Udførelsen af Købstadens Vaaben i Overensstemmelse med det her anførte, skulde man, forinden videre foretages, tjenstlig anmode Amtet om at ville indhente Byraadets Erklæring med Hensyn til det saaledes fremkomne.»

Paa denne Skrivelse meddeltes den 15. Februar 1921, »at Magistraten f. T. ikke anser det for nødvendigt, at foranledige videre i denne Sag«.

Den 14. Marts samme Aar anmodede Magistraten Registratør Grandjean om at navngive en Kunstner, »som vilde være egnet til at udføre Sønderborg Købstads Vaaben«. Anbefalet blev Vaabentegner og heraldiske Gravør Fr. Britze i København, som blev anmodet om at tegne et Udkast til Vaabenet. —

Den 21. April sendte Registratør Grandjean Tegnerens Udkast til det nye Vaaben og skrev dertil bl. a.:

»Som heraldisk Hovedregel bør en Bygning — her symboliserende Sønderborg Slot — ikke være nogen naturtro Gengivelse, men af fuldkommen stiliseret Art, hvilken Regel da ogsaa, som Byens forskellige Segl udviser, stadig har været fulgt og nu ligeledes følges i dette Tilfælde. De af Arkivar Thiset i nævnte Haandbog foreslaaede, heraldiske korrekte Farver: rød Borg over blaa Bølger i Sølv Felt vil uden nogen Reservation, ganske bortset fra Slottets nuværende Farve, kunne betragtes som passende og som formentlig mere dekorative end det iøvrigt brugelige Alternativ: Sølv Borg over Sølv Bølger i blaat Felt. Anvendelse af de paa den af Magistraten til Indenrigsministeriet indsendte farvelagte Tegning viste grønne Bølger maa fraraades som værende i Strid

med de gældende heraldiske Regler. — Efter at Magistraten har udtalt sig om den foreliggende Tegning og taget endelig Afgørelse, hvad Farverne angaar, skal jeg lade Hr. Britze gaa i Gang med at udføre gennemarbejdede Tegninger saa vel i Tusch som farvelagte.«

Det er altsaa kun de grønne Bølger, der har vakt Anstød paa de af Magistraten i 1920 indsendte farvelagte Aftryk. Det er en heraldisk Fejl, men den er sket paa Grund af Ukendskab af den, der har farvelagt Aftrykket. Men ud over denne Farvefejl kunde den gamle Tegning, med Farver i Sølv paa blaat ikke angribes, den svarer fuldt ud til de heraldiske Grundsætninger, som det ogsaa fremgaar af de anførte Skrivelser.

I Rigsarkivets Skrivelse til Magistraten af 23. September 1921 siges bl. a. »Ændringer, der er af saa fuldkommen uvæsentlig Art — — Det er en Misforstaaelse, naar man mener, at Vaabenet bør være fuldstændig ens i alle Udførelser. Det vil altid staa den enkelte Kunstner frit for at fremstille Vaabenfigurer in casu Borgen, efter egen Smag, under Iagttagelse af de gældende Regler. En Approbation gælder kun et Vaabens Figurer og Farver«.

Vaabnet i Franz v. Jessens Haandbog er gengivet i Sorttryk. I en Bemærkning »Til Billederne« Side 678, staar:

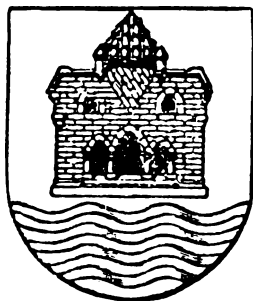
»Det her afbillede Sigil, vistnok fra det 17. Aarhundrede viser naturligvis en stiliseret Gengivelse af Sønderborg Slot (rød over blaa Bølger i Sølv Felt). Det har til Omskrift Sigillum civitatis Sonderburgensis.«

Borgen staar over fire Bølger. Der er ingen Kildeangivelse om Seglets Herkomst og det maa antages,

at man kun har tænkt sig disse Farver som de naturlige. Saa vidt jeg ved, findes der overhovedet ikke noget skriftligt om Vaabenets Farver eller farvelagte Tegninger fra ældre Tid. Det er ikke alene i Sønderborg Bys Tradition, at Vaabenets Farver betegnes som Sølv i blaat Felt.

I 1913 henvendte Raadmand Dr. la Motte, Sønderborg, sig til Arkivet paa Deutsch-Nienhof (Holsten), Regeringsraad Paul von Hedemann-Heespen, der var kendt som betydelig Historiker, angaaende Byens Vaaben. Han fik derpaa den Tegning tilsendt, efter hvilken Illustrationen her er taget. Hedemann-Heespens Beskrivelse af Vaabenet er den samme som foran nævnt. Vaabenets Form og Farve i Sølv og Blaadt, har svaret til Heraldikens Grundsætninger og som engang nævnt, har der ikke været mindste Aarsag til at ændre det. Denne Ændring fra daværende Byraads Side maa betragtes som et Brud med Sønderborgs gamle Tradition. — —

Men det staar jo Byraadet frit at vende tilbage til det gamle.

Sønderborg Byvaaben efter 1922

Et interessant Maleri paa Brahetrolleborg

Paa Brahetrolleborg hænger to legemsstore Malerier, der forestiller Hertug Hans d. Y. af Sønderborg og hans Moder, Dronning Dorothea. Billedet af Dronningen har særlig Interesse, hun staar i hel Figur og holder en Portrættavle i Haanden. Tavlen er seksdelt, i de fem Felter ses Kvindeportrætter, medens det sjette Felt er tomt. Det er Dronning Dorotheas Slægtstavle paa Kvindesiden i opadgaende Linie.

Dronning Dorothea, Kong Christian III. Gemalinde, født Prinsesse af Sachsen=Lauenborg, døde paa Sønderborg Slot den 7. Oktober 1571, 60 Aar gammel.

Det første Billede paa Tavlen er af Hertuginde Agnes Hedwig, Hertug Hans d. Y. anden Gemalinde, Datter af Fyrst Joachim I. af Anhalt=Zerbst, født den 12. Marts 1573. Hun døde paa Sønderborg den 3. November 1616, hvor hun hviler i det hertugelige Gravkapel.

Agnes Hedwig blev som 12-aarig gift med den gamle Kurfyrst August af Sachsen, der i sit første Ægteskab (1548) blev gift med Christian III. og Dorotheas Datter Anna. Hun døde den 1. Oktober 1585. Kort efter, i Januar 1586, fejrede Kurfyrsten sit andet Bryllup med Agnes Hedwig. »Lykken« var dog kun kort, et Par Uger efter, den 11. Februar samme Aar, døde Kurfyrsten, samme Dag da hans Svigerinde, Hertug Hans d. Y. første Gemalinde, Elisabeth af Braunschweig=Grubenhagen, døde paa Østerholm paa Als.

Agnes Hedwig var altsaa et Barn paa knapt 13 Aar og allerede Enkekurfyrstinde af Sachsen. Da

Sørgetiden var forbi, friede Hertug Hans til hende, og hun var ikke fyldt 15 Aar, da hun den 14. Februar 1588 fejrede Bryllup med den 43-aarige Hertug Hans paa Sønderborg Slot.

I dette Ægteskab fødtes 9 Børn, fra Hertugens første Ægteskab var der 14, saa han var velsignet med 23 Børn.

En af Agnes Hedwigs Sønner, Hertug Joachim Ernst (1595 – 1671), arvede efter Faderens Død, 1622, de Plønske Besiddelser i Holsten. Han blev gift med Dorothea Auguste, Datter af Hertug Johan Adolph af Holsten-Gottorp, født 14. April 1602, død den 31. Marts 1682. Det er hendes Billede i Feltet Nr. 2.

Hertug Joachim Ernst og Dorothea Augustes 3. Søn, Hertug August, født 9. Maj 1635, overtog 1676 Nordborg. Han genopbyggede Nordborg Slot, der var nedbrændt 1665, og var gift med Elisabeth Charlotte, Datter af Fyrst Friedrich af Anhalt-Harzgerode og Enke efter Fyrst Wilhelm af Anhalt-Koethen. Hun var født den 11. Oktober 1647 og døde paa Østerholm den 20. Januar 1723. — Hertug August døde paa Nordborg den 17. September 1699. Det er Hertuginde Elisabeth Charlottes Billede paa Tavlen 3. Felt.

Det fjerde Portræt er af Dorothea Christine von Aichelberg, Datter af Johan Franz von Aichelberg, der var Amtmand paa Nordborg under Hertug August. En af Hertug Augusts Sønner, Hertug Christian Carl, giftede sig med hende imod Familiens Vilje og maatte derfor give Afkald paa sine fyrstelige Arveretigheder. Han boede derefter i »Ernst Günthers Palæ« i Sønderborg og døde 1706. — Efter at Hertugen af Nordborg og Pløn 1722 var død uden

mandlige Arvinger, blev Dorothea Christines Søn, Frederik Carl, født i Sønderborg den 13. September 1704, anerkendt som Hertug og retsmæssig Arving til Nordborg-Pløn, ligesom hans Moder fik fyrstelige Standsrettigheder.

I 1729 overtog Hertug Frederik Carl de Plønske Besiddelser og afstod Nordborg til Kronen. Dorothea Christine døde paa Slottet Traventhal i Holsten den 22. Juni 1769, 89 Aar gammel.

Hertug Frederik Carl var gift med Christine Irmgard, Datter af Greve Christian Detlev Reventlow, og Niece til Anna Sophie Reventlow, Danmarks Dronning. Hun var født den 2. Maj 1711 og døde den 9. Oktober 1779, hendes Portræt er det femte paa Tavlen.

I Ægteskabet var der fem Børn, 1 Søn og 4 Døtre. En Datter, Charlotte Amalie Wilhelmine, blev gift med Hertug Frederik Christian den Ældre af Augustenborg.

Sønnen Christian Carl, født den 2. November 1738, døde den 27. Februar 1740, og dermed uddøde Slægten i Mandsstammen. Hertug Frederik Carl døde den 18. Oktober 1761 i Pløn. Hertugdømmet Pløn kom tilbage til den danske Krone.

Her har vi Løsningen for det tomme Felt paa Tavlen. Maleriet er udført i den lille Prins Christian Carls Levetid, i Tiden mellem 1738—40. Det har aabenbart været Meningen, at naar den lille Prins blev voksen og gift, saa skulde hans Gemalindes Portræt have været malet i dette Felt. —

Da Sønderborg blev beskudt i 1864

2. – 18. April

Efter at de prøjsiske Belejningsbatterier havde indrettet deres Stillinger paa Gammelmark og foran Skanserne, begyndte Beskydningen af Dybbølstillingen og Sønderborg.

Om Eftermiddagen den 2. April aabnedes Bombardementet mod Byen. Den første Granat faldt Kl. 4 $\frac{1}{2}$ i Slottet, og Byen bombarderedes derefter heftigt. Granaterne faldt navnlig i Partiet omkring Raadhuset. En af de første Granater faldt bag Raadhuset (Lille Raadhusgade), hvor den sprang i en marcherende Infanterikolonne, 16. Regiments 4. Kompagni, der fra Slottet var undervejs til den nordlige Bydel, for at søge Dækning. Der dræbtes og saaredes 28 Mand ¹⁾.

Ilden forstærkedes fra Kl. 5 – 7 Aften. Raadhuset, Ernst Günthers Palæ og mange Bygninger brændte. Slottet fik mange Træffere igennem Tagstolen, men det lykkedes altid at afværge en Brand. Man ser endnu mange Bjælker med Granatmærker i Slottets Tagstol.

Fra 2. April indtil 18. April var Sønderborg næsten daglig udsat for Beskydning.

Herom følger et Udtog af den danske Generalstabs Beretning:

»Branden var slukket henad Morgenen den 3. April, men blussede atter op Kl. 8 $\frac{1}{2}$ Formiddag paa Grund af den genoptagne Beskydning. Der herskede stor Forvirring blandt Beboerne, der havde haabet, at Bombardementet skulde indskrænke sig

¹⁾ En Beretning om Bombardementet den 2. April 1864 findes i »Fra Als og Sundeved, 10. Hefte. Sønderborg«, Side 69 ff.

til den ene Dag, og derfor delvis var vendt tilbage. Først Kl. 4 Eftermiddag sagtnede Ilden, men fortsættes dog med enkelte Granater. Raadhuset, Søndergade Nr. 44 (2. Divisions Hovedkvarter), Nr. 49 (Topografernes Kvarter) og flere Gaarde i Nærheden af Raadhuset nedbrændte, andre maatte nedbrydes for at standse Ilden. Major Arnholtz forestod Slukningen med Assistance af Brandfolk fra København. En heftig Storm gjorde det umuligt for Brandkorpset med de tildels ødelagde Slukningsapparater at blive

Sønderhavnegade med den gamle Færgehavn

Herre over de stedse paany udbrydende Ildebrande. Størstedelen af den sydlige og vestlige Del af Byen gik op i Luer. 50 Gaarde og Huse nedbrændte. I den nordlige Del af Byen faldt kun faa Granater, dog naaede enkelte op til Kirschstein's Mølle.

Da det viste sig, at en Del Folk under Branden benyttede Lejligheden til at plyndre, bemyndigedes det Kompagni af Livgarden t. F., der holdt Orden i Byen, at holde Standret over enhver, som blev greben paa fersk Gerning.

Den 4. April blev Sønderborg ikke beskudt, men det brændte hele Dagen.

5. April: Kl. 2 $\frac{1}{2}$ Eftermiddag begyndte Beskydningen atter, dels mod Skanserne, dels mod Sønderborg, navnlig den sydlige Del, Slottet og Havnen, uden at dog nogen større Skade anrettedes.

6. April: Bombardementet af Sønderborg fortsættes og paa flere Steder udbrød der Ild uden dog at vinde Udbredelse. Om Aftenen var man nogenlunde Herre over Ilden.

Natten til 7. April rettedes kun faa Skud mod Byen. Granaterne naaede længere mod Nord end tidligere, nemlig indtil Günthersohns Hus. Kvarteret bag Raadhuset antændtes om Formiddagen den 7. og Ilden greb stærkt om sig i de mange Smaahuse.

En heftig Beskydning fandt Sted om Eftermiddagen den 8. April. Sønderborg Slot blev flere Gange truffet, men det lykkedes at slukke Ilden og der anrettedes ingen større Skade.

Den 9. April var Beskydningen svagere. 6 Skud rettedes mod den nordre Bro, et gennemborede Agterspejlet paa et af de i Broen liggende Fartøjer, medens de øvrige Granater faldt i Nærheden af Broen.

Natten til 10. April faldt nogle Granater i Sønderborg, men Ilden blev hurtigt slukket. Henimod Middag faldt tre Granater umiddelbart efter hinanden i et lille Hus ved den østre Ende af den søndre Bro (Pontonbroen), andre beskadigede Broens Rækværk og Underlag.

Den 11. April faldt kun faa Granater i Sønderborg. —

De anrettede ingen synderlig Skade.

Mellem Brogade og Bagergade

12. April: Der faldt kun faa Granater i Sønderborg. Gaarden Dybbøl Snej brændte.

Natten til 14. April faldt flere Granater i Byen, 9 foran Slottet, 2 i Vandet og 7 i Byen, dog uden at anrette Skade. Om Dagen faldt 24 Granater i Byen og Havnen. En af dem slog igennem den nordre Bro ned i en af Jagterne uden at bevirke Antændelse.

15. og 16. April blev Sønderborg ikke beskudt, kun en enkelt Granat faldt ved Kirken.

Natten til 17. April faldt 7 Granater i Bydelen nærmest Sundet og 6 omkring Brøerne.

Stormdagen den 18. April, særlig efter at Skanserne var taget, opstod en langvarig og heftig Artillerikamp. Brohovederne, Havnen og Sønderborg By overdængedes med en morderisk Granatild. Der udbrød Brande, særlig i de bag Løbegraven langs Alsund beliggende Smaahuse.«

Korte Udpluk af Byens og Slottets Historie

fra 12. — 20. Aarhundrede

- 1168 Det sydlige Als hærges af Venderne.
- 1169 Kong Valdemar d. St. bygger Sønderborg Slot som Værn mod Venderne.
- 1253 Slottet erobres og ødelægges delvis af Kong Kristoffer I.
- 1256 15. Juli udsteder Hertug Valdemar et Brev til Munkene i Løgumkloster, dateret »Sønderborg Alsie«.

- 1276 modtager Kong Erik Glipping to svenske Prinsser paa Sønderborg (Germar, »Geschichte des Hauses Sonderburg«).
- 1283 i Juli opholder Kong Erik Glipping sig paa Sønderborg.
- 1289 bragtes Drost Peter Hoseøl til Sønderborg Slot, da Hertug Valdemar Eriksøn havde taget ham til Fange under Danehoffet i Nyborg.
- 1306 sluttedes paa Sønderborg et Forlig mellem de stridende Parter angaaende det Gods, som de fredløse ejede i Sønderjylland.
- 1307 omtales St. Jørgens Hospital første Gang (»Hospitale in Söndræburgh Alsö«), det var som andre St. Jørgensgaarde bestemt for Mennesker, der led af smitsomme Sygdomme, især spedalske.
- 1326 30. Marts besegles paa Sønderborg et Forbund mellem Hertug Valdemar V. og Drosten Laurids Jonson og Marsken Ludvig Albrektsen mod Kristoffer II. Hertug Valdemar havde en Tid lang sin Residens paa Sønderborg.
- 1333 og følgende Aar residerer Hertug Valdemar V. paa Slottet.
- 1334 nævnes Sønderborg første Gang som By.
- 1335 1. Maj stadfæster Hertug Valdemar Aabenraa Bys Skraa (dateret: Sønderborg).
- 1340 4. Juni, Pinsedag, fejrede Valdemar Atterdag sit Bryllup med Hertug Valdemars Søster Helvig paa Sønderborg.
- 1344 boede Valdemar Atterdag paa Slottet, hvor han sluttede Forlig med de holstenske Grever Henrik og Nicolaus.
- 1350 boede Hertug Valdemar V. paa Sønderborg, fordi han havde pantsat Gottorp til Gerhard d. St.

- 1358 belejrer Valdemar Atterdag Slottet. Hertug Valdemar havde sluttet sig til Kongens Fjender, han opholdt sig ikke paa Slottet, men derimod hans Hustru Richardis. Hun bønfaaldt Kongen og opnaaede derved, at han gav hende Slottet og Byen tilbage imod at hun underskrev den Forpligtelse, bl. a. at Hertugen saalænge Krigen varede, kun maatte opholde sig paa Slottet 2 – 3 Dage ad Gangen og kun med 20 Mand.
- 1373 var Valdemar Atterdag paa Sønderborg, hvor han forhandlede med Hertuginde Richardis, der nu var blevet Enke.
- 1400 i Paasken skænker Væbneren Peder Skød sine Jorder i Dybbøl, hvis Ejer før var Jesse Ufrid, til St. Maries Alter ved St. Jørgens Kapel i Sønderborg, for at der ugentligt kunde læses Messe for hans og Hustru Catharinas Sjæls Salighed.
- 1408 blev Otto Spliet Amtmand og Lensmand paa Sønderborg.
- 1409 – 10 belejrer Erik af Pommern Sønderborg Slot, uden at kunne indtage det, og lod her Dronning Margaretes Yndling, den svenske Ridder Abraham Brodersøn, hvem Belejringen var overdraget, henrette paa Grund af tyrannisk Færd.
- 1437 konfirmerer Hertug Adolf de spedalskes Privilegier i Sønderborg.
- 1453 nævnes Hartvig Spliet, en Søn af Otto Spliet, som Lensmand paa Slottet.
- 1460 pantsætter Christian I. Sønderborg Slot og Len til Johan Ahlefeldt for 18 000 Mark.
- 1461 konfirmerer Christian I. Sønderborg Bys Privilegier.

- 1467 bliver Johan Ahlefeldt købt ud af Greve Gerhard, Christian I. Broder, kort efter sætter Christian I. sig i Besiddelse af Sønderborg.
- 1470 pantsætter Christian I. Sønderborg Slot og Len til sin Dronning Dorothea for 14 000 rhinske Gylden.
- 1473 stadfæster Christian I. St. Gertruds Alters Privilegier i Sønderborg.
- 1480 udnævnes Peter Ahlefeldt til Amtmand og Lensmand paa Sønderborg; han dør 1483 og efterfølges af Iven Reventlow.
- 1488 nævnes første Gang en Borgmester i Sønderborg. Sønderborg Skomagerlaug privilegeres.
- 1490 ved Hertugdømmets første Deling kommer Sønderborg under den kongelige Del, Slottet og Lenet er fra 1490 – 1497 Livgeding for Christian I. Enke, Dorothea.
- 1500 bliver Hans Johansen Lindenow Amtmand og Lensmand paa Sønderborg, han dør 1512, hans Efterfølger er Henrik Pogwisk indtil 1515.
- 1509 boede Kong Hans paa Slottet, hvor han under 20. Juli fra »nostra avis regia Sunderborg« skrev et Brev til den skotske Konge.
- 1510 lod Kong Hans (1496 – 1512) bygge Orlogsskibe i Sønderborg, samtidigt paalagde han Byens Indbyggere at brygge Øl til Flaaden. – Kong Hans boede af og til paa Sønderborg.
- 1513 boede Christian II. paa Sønderborg (»up unsem Schlote Szunderborch«), hvor han ved Brev af 9. Oktober tog Preetz' Kloster og alt dets Gods under sin Beskyttelse.
- 1514 faar Christian II. Dronning Isabella (gift 11. Juli 1514) Sønderborg og Nordborg som Livgeding.

- 1515 – 23 styres Amtet af Lensmand Mandrup Holck, fra 1523 – 26 af Detlef Ahlefeldt.
- 1522 – 23 lod Christian II. Dele af Arkivet, der var opbevaret paa Segeberg, flytte til Sønderborg, et Udtryk for, at Sønderborg regnedes for at være en af de stærkeste og sikreste Borge i Riget.
- 1523 belejrer holstenske Tropper Slottet, for at sikre det for Frederik I.
- 1524 Torsdagen efter Michaelis konfirmerer Frederik I. Sønderborg Bys Privilegier.
- 1526 udnævnes Detlef Brocktorp som Amtmand og Lensmand paa Sønderborg.
- 1532 9. August føres Christian II. som Fange til Sønderborg.
- 1538 dør Detlef Brocktorp, Christian II. Vogter. Hans Ligsten findes i St. Marie Kirke.
- 1541 Den første lutherske Præst i Sønderborg, Johan Wechter, faar Kaldsbrev af Christian III. Christian III. konfirmerer »am Donnerstag zun den helligen Wynachten« Byens Privilegier.
- 1545 25. Marts blev Hertug Hans d. Y. af Sønderborg, Christian III. Søn, født paa Koldinghus.
- 1549 Christian II. forlader Sønderborg den 17. Februar for at blive overført til Kalundborg, hvor han fik et mildere Fængsel. Her døde han 1559.
- 1550 Christian III. lader bygge en Skole i Sønderborg. Thomas Sture til Gammelgaard og Helvedgaard udnævnes til Amtmand i Sønderborg († 1563).
6. November anmoder Christian III. Thomas Sture om at lade køre Sten, Kalk, Tømmer o. a. og forberede den store Ombygning af Slottet.

- 1551 og følgende Aar lader Christian III. Slottet ombygge.
indføres »Sonderburger Karkswarenbook«, med Forord af Thomas Sture.
- 1556 – 57 opføres under Ledelse af Hercules Bygmester en Vægtermur paa Slottet og andre Befæstninger.
- 1559 dør Christian III. Hans Enke Dorothea overtager Sønderborg Slot og Len m. m. som Enkegods.
- 1561 20. December konfirmerer Dronning Dorothea Sønderborg Bys Privilegier.
- 1562 foretager Dronning Dorothea større Restaurationer paa Slottet.
- 1564 ved Frederik II. Deling af Hertugdømmet, tilfalder Sønderborg Len med Nordborg, Pløn etc. Hertug Hans d. Y.
- 1565 23. Juni giver Dronning Dorothea St. Jørgens Hospital en ny Ordning.
- 1566 anlægges den første Vandledning i Sønderborg (Dronning Dorotheas Vandkunst). Vandkunstneren Michel Fritsche fra Saida i Sachsen leder Vandet fra Kirkebakken til Slottet.
- 1567 – 71 er Hans Blome til Gammelgaard og Helvedgaard (Thomas Stures Svingersøn) Amtmand i Sønderborg.
- 1568 bygger Dronning Dorothea Slotskapellet, hvor hidtil Valdemar Atterdags gamle Kirke var, den blev fuldført 1570.
19. September: Hertug Hans d. Y. fejrer sit Bryllup paa Koldinghus med Fyrstinde Elisabeth af Braunschweig og Grubenhagen.
- 1571 nævnes Sønderborg Skipperlaug i et Bønsskrift til Dronning Dorothea.

- 1571 Dronning Dorothea lader en Skibsbro bygge foran Slottet (Sønderbro).
7. Oktober dør Dronning Dorothea paa Sønderborg og bisættes i den gamle Krypt.
Hertug Hans d. Y. tager sin Residens paa Sønderborg.
- 1573 18. Januar: Hertug Alexander fødtes paa Sønderborg.
- 1577 forordner Hertug Hans, at Huse i Sønderborg ikke mere maa takkes med Straa paa Grund af Brandfaren.
- 1579 Kong Frederik II. besøger Hertug Hans paa Sønderborg.
- 1582 Frederik II. lader sin Moders, Dronning Dorotheas Kiste overføre til Roskilde.
Byens Beboere hærges af Pesten.
- 1584 15. Marts fødtes Hertug Philip (senere til Glyksborg) paa Sønderborg.
- 1585 har Sønderborg 361 skattepligtige Borgere med en samlet Skatteindtægt paa 258 M. 10 ß.
- 1586 Hertuginde Elisabeth, Hertug Hans d. Y.'s første Gemalinde, dør paa Østerholm og bisættes i Sønderborg. Hertug Hans lader det nuværende Gravkapel bygge.
- 1587 Epitafiet rejses over Indgangen til Gravkapellet i Slotskirken.
Hertug Hans forordner, at der skal anlægges en »Jordebog og Protokol for St. Jørgens Hospital«.
- 1588 fejrer Hertug Hans Bryllup med sin anden Gemalinde Agnes Hedwig af Anhalt, Enke efter Kurfyrst August af Sachsen. Brylluppet holdes paa Sønderborg. Frederik II. var iblandt Gæsterne.

- 1589 23. November: Bryllup paa Sønderborg. Hertug Hans' Datter Dorothea, født 1569, vies til Hertug Friedrich af Liegnitz.
- 1590 giver Hertug Hans Sønderborg By en Markedsordning, gennem hvilken Byen faar en Købstads fulde Rettigheder.
- 1595 lægges Grunden til den nye Kirke (St. Marie Kirkes Ombygning).
- 1596 udsteder Hertug Hans en Forordning for Byens Bagere.
- 1599 24. Marts underskriver Hertug Hans, Borgmester og Raad og Bygmester Peter de Castello St. Marie Kirkes Byggekontrakt. Henrik Ringerink, Flensborg, skærer Prædikestolen til St. Marie Kirke, hans Løn er 80 Rdlr.
- 1600 indvies den ny opførte St. Marie Kirke.
- 1601 Smedene i Sønderborg faar deres Laugsartikler konfirmeret.
1. Juni: Bryllup paa Sønderborg. Hertug Hans' Datter Anna vies til Hertug Bogislaw XIII. af Pommern.
- 1610 Sønderborg hærges af en Ildebrand. Raadhuset og 28 Huse brænder. Hertuginde Agnes Hedwig fordeler 100 Thlr. til de brandlidte.
- 1614 Nyordningen af Sønderborg Skipperlaug.
- 1616 3. November dør Hertuginde Agnes Hedwig og bisættes den 19. December i Gravkapellet paa Sønderborg.
- 1618 faar St. Marie Kirke et nyt Alter, skaaret af Sønderborgeren Niels Tagsen.
- 1621 11. Februar opretter Hertug Hans sit Testamente, efter hvilket Hertug Alexander arvede Sønderborg Slot og Len.

- 1622 9. Oktober dør Hertug Hans paa Glyksborg.
4. November ankommer Liget til Sønderborg Slotskirke.
27. November højtidelig Bisættelse i Gravkapellet. Kong Christian IV. var tilstede ved Bisættelsen. Hertug Alexander tager Residens paa Sønderborg (1622 – 27).
- 1623 2. Januar: Hertug Alexander konfirmerer Sønderborg Bys Privilegier.
Niels Tagsen bygger Hertug Alexanders Stol i St. Marie Kirke.
- 1624 Hertug Johan Adolph dør paa Nordborg og bisættes 3. Maj i Gravkapellet paa Sønderborg.
- 1627 13. Maj dør Hertug Alexander paa Sønderborg. Han efterfølges af sin Søn Hertug Johan Christian (1627 – 53).
18. September: Hertuginde Dorothea (Alexanders Enke) og Hertug Johan Christian konfirmerer Sønderborg Bys Privilegier.
- 1632 udfører Hertuginde Dorothea Ombygninger og betydelige Forbedringer ved St. Jørgens Hospital.
- 1639 5. Juli dør Hertuginde Dorothea paa sit Enkesæde Gammelgaard og bisættes paa Sønderborg den 13. August.
Pesten grasserer i Byen. I St. Jørgens Hospital dør foruden Økonomen 11 Indvaanere.
- 1640 dør Sønderborgs kendte Billedhugger, Niels Tagsen.
- 1641 18. Marts privilegeres Sønderborg Bagerlaug.
- 1642 konfirmeres Sønderborg Smedelaugs Rettigheder.
- 1653 30. Juni dør Hertug Johan Christian paa Slottet, han efterfølges af sin Søn Hertug Christian Adolph (1653 – 67).

- 1653 13. Juli Hertuginde Anna, Johan Christians Enke, konfirmerer Sønderborg Bys Privilegier som Formynder for den mindreaarige Christian Adolph.
13. Juli aflægger Byen Troskabsed til Hertug Christian Adolph.
- 1654 Sønderborg Smedelaugs Privilegier stadfæstes af Hertug Christian Adolph og Hertuginde Anna.
- 1657 Slottet og Byen besættes af Svenskerne under Oberst Ascheberg.
- 1658 De allierede danske, brandenborgske og polske Tropper under Kommando af Kurfyrsten Friedrich Wilhelm af Brandenburg belejrer Sønderborg.
Den 14. December indtages Byen og Slottet.
23. December holder Kurfyrsten Krigsraad paa Raadhuset.
- 1659 forsøgte Svenskerne at generobre Sønderborg, de blev slaaet tilbage og Slottet blev i de allieredes Besiddelse indtil Freden 1660.
- 1661 17. April konfirmerer Hertug Christian Adolph Byens Privilegier.
- 1665 »Onsdagen efter 27. Søndag i Trinitatis brændte det skønne Forværk eller Ladegaard ved Sønderborg med Korn og Køer slet i Aske.«
- 1666 brændte St. Jørgensgade. Pontoppidan skrev i »Theatrun daniae« p. 242: »Den 27. November, paa hvilken Dag man holdt Bodø og Bedødag, blev ved en ulykkelig Ildebrand en hel Gade i denne By lagt i Aske og en Mængde Indbyggere blev derved sat i stor Armod«. — Derfra Benævnelsen »e bræ'nd Ga'«.

- 1667 maa Hertug Christian Adolph paa Grund af økonomiske Vanskeligheder afstaa Sønderborg Slot og Len til den danske Krone.
En kongelig Amtmand indsættes: Henning Reventlow til Hemmelmark (1667–75).
- 1668 Kong Frederik III. hyldes i Sønderborg.
- 1669 Hertuginde Anna, født Grevinde af Delmenhorst, Enke efter Hertug Johan Christian, bisættes 28. Januar i Gravkapellet paa Sønderborg. Hun døde under et Besøg i Weimar den 12. December 1668.
9. Maj konfirmerer Frederik III. Byens Privilegier. Løve- Apoteket i Sønderborg oprettes med Frederik III. Privileg af 4. August 1668.
- 1675 – 1716 virker de augustenburgske Hertuger som Kgl. Guvernører over Sønderborg og Als.
- 1681 Sønderborg Skipperlaug nyordnes. De nye Artikler konfirmeres af Hertug Ernst Günther af Augustenburg.
- 1689 18. Januar: Hertug Ernst Günther af Augustenburg dør og bisættes i Gravkapellet paa Sønderborg.
- 1697 udsteder Borgmester og Raad en ny Skoleordning. Skolen deles i en »latinsk« og en »stor tyske Skole« med tre Lærere, en Rektor, en Kantor og en Skrivemester.
- 1698 giver Christian V. Sønderborg By en ny Politiforordning. –
Byen har 528 Familier, ca. 2500 Indbyggere.
- 1700 10. Februar: Frederik IV. stadfæster Byens Retigheder.
- 1706 bygges Sakristiet ved St. Marie Kirke; en Gave fra Pensionarius Hans Paulsen paa Gammelgaard.

- 1714 Hertug Frederik Wilhelm af Augustenborg, dør den 3. Juni, bisættes paa Sønderborg.
- 1716 udnævnes Kgl. Generalbygmester v. Platen til Amtmand i Sønderborg.
- 1717 »den 24. Juni ankom vores nye Amtmand v. Platen med sit Folk til Slottet.«
- 1718 – 20 ombyggede v. Platen Sønderborg Slot og indrettede en Del af det til Amtmandsbolig. Ombygningen kostede Staten 8 118 Rdlr. og 14 087 Alen Egetømmer fra Kongens Skove. v. Platen døde i Embedet 1732.
- 1726 2. Januar: Enkehertuginde Sophie Amalie af Augustenborg, Hertug Frederik Wilhelms Enke, sælger Ernst Günthers Palæ i Sønderborg til Grevinde Ulrikke Antoinette v. Ahlefeldt til Langeland og Rixingen. Grevinde v. Ahlefeldt sælger kort efter Palæets store Have til Kunst- og Handelsgartner Peter Vothmann.
- 1727 udstedes en ny Skoleforordning for Sønderborg. Sønderborg Handskemagerlaug oprettes og privilegeres.
- 1731 26. Oktober: Christian VI. konfirmerer Sønderborg Bys Privilegier.
- 1732 Efter Amtmand v. Platens Død udnævnes Hertug Christian August af Augustenborg til Guvernør over Sønderborg og Als. Han dør i Embedet 1754 og bisættes paa Sønderborg Slot. Sønderborg privilegerede Skyttelaug nyordnes.
- 1739 sælger Grevinde Ulrikke Antoinette v. Ahlefeldt Ernst Günthers Palæ til Generalmajor Greve Ph. D. v. Tramp.

- 1740 bygger Kirken en ny Skole, som Byen overtager 1752.
- 1747 17. April konfirmerer Frederik V. Byens Privilegier.
- 1749 fødtes Maleren Professor Christian August Lorentzen i Sønderborg. Han døde i København 1828.
- 1750 23. November faar Sønderborg Rebslagerlaug kongelige Privilegier.
Kong Frederik V. besøger Sønderborg.
- 1751 Blegen i Sønderborg privilegeres.
Greve v. Tramps Arvinger sælger Ernst Günthers Palæ ved offentlig Auktion. Apoteker P. Paulsen, Sønderborg, faar Tilslaget med 1700 Rdlr.
- 1754 Hertug Christian August af Augustenborg dør og bisættes paa Sønderborg.
Heinrich VI., Greve af Reuss, Herre til Plauen, Kammerherre, indsættes som Guvernør og bliver i Embedet indtil 1765.
- 1755 »Blaataarn« ved Slottet (Christian II. Taarn) nedbrydes.
- 1757 Mathias Pechmann anlægger et Skibsværft ved Sønderborg (senere Hauschilds Værft).
- 1764 Kongen overlader Sønderborg Slot og Len til Hertug Frederik Christian I. af Augustenborg.
- 1769 er Indbyggerantallet i Sønderborg 2692.
- 1777 – 84 Amtmand Niels de Hofmann.
- 1784 – 90 Amtmand Nicolaus Otto Friherre v. Pechlin.
- 1790 – 1803 Amtmand Johann v. Döring.
- 1794 13. November dør Hertug Frederik Christian I. af Augustenborg og bisættes i Kapellet paa Sønderborg.

- 1795 Sønderborg Handelsflaade bestaar af 67 Skibe med tilsammen 1346 C. Lstr.
- 1803 – 05 Amtmand Kai Werner v. Ahlefeldt.
Byens Indbyggere: 2761.
- 1805 – 18 Amtmand Kammerjunker Fr. A. v. Linstow.
- 1806 ophæves den gamle Latinskole.
Byens Handelsflaade har 136 Skibe med 2786 C. Lstr. – 25 Skibe gik i Udenlandsfart.
- 1814 Hertug Frederik Christian II. dør paa Augustenborg og bisættes i Kapellet paa Sønderborg.
- 1817 anlægges den nye Kirkegaard.
- 1818 – 30 Amtmand Kammerherre Christian Frederik v. Krogh.
- 1820 grundlægges Sønderborg Bys Sparekasse af et Konsortium. 1884 blev den overtaget af Kommunen.
- 1830 – 36 Amtmand Ernst Greve Rantzau.
- 1835 Oehlschlæger gæster Sønderborg. Her skrev han sit Digt om Slottet.
- 1836 – 43 Amtmand Christian v. Stemann.
- 1837 Raadhuset bygges om.
- 1843 Skibsbygger Hans Heinrich Hauschild køber det af Pechmann 1757 anlagte Skibsværft. 13. Januar dør Hertuginde Luise Auguste (Frederik Christian II. Enke) og bisættes i Kapellet paa Sønderborg.
Amtmand Kammerherre Baron v. Plessen, indtil 1846.
- 1845 Byens Indbyggerantal: 3299.
- 1846 – 50 Amtmand Kammerjunker G. W. Johannsen.
- 1848 Slottet var Lazaret og Hovedvagt under Trearskrigen.
Wilhelmineskolen indrettes til Lazaret.

- 1849 7. Februar: Mindestøtten paa Kirkegaarden over Danske, Svenske og Nordmænd, faldne 1848, indvies.
5. Juni blev Sønderborg bombarderet af Forbundstropperne.
Oberst Ræder, Chefen for 10. Bataillon, anlægger Strandvejen fra Slottet til Kongevejen.
- 1850 udnævnes Kammerherre E. S. E. Heltzen til Amtmand, afsat 28. September 1864.
Hilmar Finsen Borgmester i Sønderborg.
- 1851 faar Byen ny Gadebelysning (Petroleumslamper).
- 1852 inddrages Sønderborg Slot af den danske Krone.
Apoteket indrettes i den nuværende Bygning.
- 1854 31. Juli: Obeliskken over Treaarskrigens Faldne ved Hovedindgangen til Kirkegaarden indvies.
- 1856 Kong Frederik VII. Bro indvies 21. September.
- 1857 Kong Frederik VII. inspirerer den nye Bro den 27. Oktober.
Gasværket anlægges af et Aktieselskab.
Borgerforeningen stiftes.
- 1859 Chausseen til Flensborg bygges.
- 1860 St. Jørgens Hospital opføres efter Tegning af Professor Vinstrup.
Byens Indbyggerantal er 3897 med Garnisonen (7. Bataillon), der laa paa Slottet.
Frederik VII. og Grevinde Danner gæster Sønderborg et Par Uger.
Sønderborg By køber Hovedgaarden Sønderborg Ladegaard af Statskassen for 180 000 Rdlr.
- 1861 17. Maj indvies Frederik VII. Skydebane ved Strandvejen.
17. Juni bliver Frederik VII. Skyttekonge i Sønderborg Skyttelaug.

Kong Frederik VII. Bro

- 1862 oprettes en Realskole i Sønderborg.
Sønderborg Handelsflaade bestaar af 92 Skibe med 2586 C. Lstr.
Bjørnstjerne Bjørnson opholder sig i Sønderborg fra 8. Oktober 1862 til midt i Januar 1863 som Borgmester Finsens Gæst.
- 1863 afholdes et stort Skyttestævne i Sønderborg.
- 1864 7. Februar: Om Aftenen indtræffer de første danske Soldater paa Tilbagetoget fra Dannevirke.
Natten 2. – 3. April bombarderes Byen fra Gammelmark Batterierne. Raadhuset, Ernst Günthers Palæ og mange Huse i den sydlige Bydel brændte. Slottet fik flere Træffere, dog uden at tænde.
2. April: Om Eftermiddagen slog en Granat ned i en Kolonne af 16. Regiment, der marcherede i Lille Raadhusgade, lige ved Raadhuset, og dræbte og saarede 28 Mand af 4. Kompagni. Et Granitkors i Asfalten betegner Stedet.
22. – 24. Marts: Kong Christian IX. besøger Sønderborg, den 23. Marts aflagde han sit Besøg i Dybbølstillingen (Skanse II). Kongen boede hos Borgmester Finsen.
Under Krigen var en Del af Slottet indrettes som Lazaret.
29. Juni, efter Overgangen til Als, besættes Sønderborg af prøjsiske Tropper.
Borgmester Finsen afskediges.
- 1865 Raadhuset genopbygges efter Branden.
- 1866 22. Marts: Det nye Raadhus indvies.
Den prøjsiske Fæstning Sønderborg = Dybbøl bygges.

Raadhuset for Branden 1864

- 1867 Højhedsretten over Sønderborg Slot overdrages til Hertugen af Augustenborg.
Slottet bliver Kaserne for prøjsisk Infanteri og Fæstnings- Artilleri.
Laugstvangen for Haandværket ophæves.
- 1869 bygges »Hertug Frederik s Skolen«.
- 1870 Brohovedet ombygges og armeres.
Sønderborg er stærkt belagt med prøjsisk Militær under den franske Krig.
- 1871 Den gamle Amtsret s Bygning opføres ved Siden af Apoteket.
Slottet bliver Kaserne for III. Bataillon Füsiler Regiment Nr. 86.
Indbyggerantal: 5474 (med Militær).
- 1875 – 79 Landraad v. Magdeburg.
- 1877 Holger Drachmann besøger Sønderborg (Hotel »Alssund«). Her skrev han sin Bog »Derovre fra Grænsen«.
15. September oprettes Sønderborg frivillige Brandværn.
- 1879 – 1912 Landraad Adolf v. Tschirschnitz, † 1912.
- 1880 Sønderborg privilegerede Skyttelaug ophæves.
Indbyggerantal: 5829.
- 1881 oprettes Borgerforeningens Skyttelaug.
Gasværket overtages af Kommunen.
- 1883 Fæstningen Sønderborg s Dybbøl nedlægges og desarmeres.
Kirketaarnet bygges (Arkitekt Prahle, Flensborg).
Tagrytteren paa Kirken ombygges.
Kirken faar tre nye Klokker.
- 1884 Kommunen overtager den 1820 oprettede Sparekasse (Sønderborg Bys Sparekasse).
- 1885 Indbyggerantal: 5266.

- 1888 afholdes den første Kredsringriderfest i Sønderborg.
- 1890 afholdes de tyske Kejser-Manøvre ved Sønderborg.
- 1893 – 94 Amtssygehuset bygges.
- 1895 Natten til 18. August brænder de store Lader ved Sønderborg Ladegaard.
- 1897 – 98 anlægges Byens Vandværk.
- 1898 Amtsbanerne paa Als indvies.
I Oktober sank en Del af Pontonbroen under en stærk Storm.
- 1901 Jernbanen til Tinglev aabnes.
Indbyggerantal: 5642.
- 1904 oprettes A/S Sønderborg Bank.
- 1906 Marinestationen tages i Brug.
- 1907 – 08 anlægges Elektricitetsværket.
- 1908 13. Marts oprettes Historisk Samfund for Als og Sundeved.
1. Juli grundlægges Sønderborg Museum.
- 1909 Folkebanken for Als og Sundeved oprettes.
Ringriderhallen bygges.
- 1910 Menighedshuset bygges.
Museet indrettes i Menighedshuset.
- 1910 – 11 bygges Statsskolen.
- 1911 Domhuset bygges (fuldført 1913).
Indbyggerantal: 10 087 (med Garnisonen).
- 1912 Amtsbanegaarden bygges.
- 1913 bygges Posthuset (fuldført 1916).
- 1914 2. August: Mobilisering i Sønderborg.
8. August: III. Bataillon 86 rykker i Felten.
9. August: Pontonbroen transporteres bort for at lægges over Slien ved Arnis.
23. September kom Broen tilbage.

- 1915 »Landstormmanden« afsløres den 31. Oktober.
- 1917 To af St. Mariekirkes Klokker føres bort for at omsmeltes til Krigsbrug.
- 1918 Museet flyttes til Ejendommen Skolevej 7. 23. December: III. Bataillon 86 kommer tilbage fra Krigen.
- 1919 Den tyske Garnison (III/86) forlader Sønderborg.
- 1920 22. Januar: De franske Besættelsestropper (22. Alpe-Jæger Bataillon) ankommer til Sønderborg. Landraad Schönberg afsættes. Dr. jur. Andreas Karberg konstitueres som Landraad af den internationale Kommission.
10. Februar: Afstemning i 1. Zone.
5. Maj: De danske Tropper (Sønderjydske Kommando) ankommer til Sønderborg. Amtmand Chr. Lundbye udnævnes til Amtmand i Sønderborg.
20. Maj overtages Posthuset af det danske Postvæsen.
1. Juni overtager det danske Telegrafvæsen Telegrafstationen.
11. Juli: Kongen deltager i Genforeningsfestlighederne.
- Hertug Ernst Günther overlader en Del af Slottet til Museet.
- Museet overtages af Sønderborg By og Amt fra 1. Januar 1921, hvorefter Museets Samlinger overføres til Slottet.

SMAA
HISTORISKE BERETNINGER
FRA SØNDERBORG

SAGN
FORTÆLLING
OVERTRO

Erik Glipping i Sønderborg 1283

Kong Erik V. Glipping kom i Juli 1283 paa en Rejse fra Slesvig til Sønderborg og boede paa Slottet. Her stadfæstede han Ærkebiskop Trued af Lunds Dom mellem Hr. Mogens Bentsen og Biskop Tyge i Ribe i Striden om et Vandløb ved Visby, »givet i Sønderborg paa Als i det Herrens Aar 1283, Dagen efter den hellige Apostel Jacobs Dag« (26. Juli).

Dagen efter, den 27. Juli, bekræfter Erik Glipping for Aaret 1283 Opholds- og Handelstilladelsen for Borgerne fra Lübeck, Wismar, Rostock, Demmin, Stralsund, Greifswald, Stettin og Anklam.

Dronning Dorotheas Vandkunst

(Den første Vandledning i Sønderborg)

Da Dronning Dorothea, Kong Christian III. Enke, endnu levede paa sit Enkesæde, Sønderborg, var det bestemt, at Hertug Hans den Y. og Hertuginde Elisabeth skulde tage Bolig paa Slottet efter Moderens Død. Dronning Dorothea foretog derfor mange Forandringer og Forbedringer paa Slottet for at gøre det saa bekvemt og hyggeligt for det unge Fyrstepar som muligt.

1566 skriver hun til sin Datter Anna, der var gift med Kurfyrst August af Sachsen, og beder hende om at sende en Vandkunstner endnu i denne Sommer, da hun vilde have lagt Vand ind paa Slottet.

Det var netop i Vandkunstens Tid, da Fyrster og Adelige anvendte store Summer for at faa frisk Vand ledet ind paa Slottene og ved Hjælp af Pumpe faa det op i de højere Stokværk, dels til Nyttebrug og dels til at man ved Festligheder kunde danne Fontæner og Kaskader i Gaarden. Saaledes anvendte Frederik II. store Summer paa sin Vandkunst paa Kronborg.

Kurfyrstinde Anna maa straks have sendt en Vandkunstner til Sønderborg, for allerede i November 1566 kan Dronning Dorothea meddele Datteren, at nu har Vandkunstneren ført Vand ind paa Slottet. Denne Kunstner var Michel Fritsche fra Saida i Sachsen, og for sit Arbejde modtog han den beskedne Løn af 50 Daler.

Vandledningen i Sønderborg førte fra Skrænten ved Jomfrustien ned til Havbogade, derfra under Havbogade og Søndergade til Slottet. Ledningen bestaar af gennemborede Træstammer. Et Par Stykker af disse Ledningsrør opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

Søndagshvile i det gamle Sønderborg

I Kong Christian V. Politiforordning for Sønderborg af 15. November 1698 omhandler Artikel 35 Søndagshvilen:

»Von den Arbeiten und Krügen an heiligen Tagen vor und nach der Predigt.

Es soll kein Krüger des Sonntags oder an Festtagen, welche vermöge Königl. Mayest. Ordinantz verordnet sein, Wein, Bier, Mede oder Gebrandtwein vormittags auszapfen ehe die Predigt geendiget, bey

Brüche fünf Rthlr. so oft dawider gehandelt wird. Es soll auch an denselbigen Tagen Niemand einige Waren verkaufen, bei obgemeldeter Brüche, auch kein Handwerker an denselben Tagen arbeiten bei arbiträrer Geld-Strafe und Confiscation der Arbeiten.«

Byens Borgere har ikke alle rettet sig efter disse Forskrifter, som det fremgaar af de gamle Bødeprotokoller:

Garver Peter Nissen har en Søndag mellem Prædikenerne ladet køre Brændsel og fik derfor en Bøde paa 1 Rdlr.

Vognmand Hans Kock, som kørte Brændselet fik ligeledes en Bøde, han slap dog med 24 Skl.

Markus Hinrichsen Væver og Jens Nissen »Schuhflicker« har vanhelliget Sabbaten og spillet Kegle hos Jørgen Siwertsen under Gudstjenesten. De bøder i Fællesskab med 6 Rdlr.

1699 I Christian Staugaards Hus fandt man Ild under Gudstjenesten paa den hellig Bod^s og Bededag (der blev kogt Mad). Bøde: 1 Rdlr.

1700 straffes Snedkerlauget fordi det en Søndag under Gudstjenesten har drukket Øl. Bøde: 2 Rdlr. 24 Skl.

1701 Farver Peter Clausen fik en Bøde paa 5 Rdlr. fordi hans Barn, der skulde døbes, blev bragt ind i Kirken under Gudstjenesten.

1708 En Søndag, under Hovedgudstjenesten, har Anna Heins stjaalet Kaal i Byfogdens Have. Bøde: 3 M.

1718 Thomas Jensen, Bager, har solgt Brød paa en Søndag under Gudstjenesten. Bøde: 1 M. 8 Skl. Peter Brandt, Bager, har paa en Søndag solgt Brød og Mel til een paa Sundeved. Bøde: 1 M. 8 Skl.

- 1719 Jørgen Lorentzen »Schuster«Knecht« hos Jørgen Schultz har en Søndag Morgen under Gudstjenesten siddet ved Værkstedet i Arbejds-tøj. Da man ikke kunde eftervise ham, at han havde arbejdet, fik han en Bøde paa kun 1 M.
- 1724 Johann Naamanni, Hans Hansen Post og Peter Wiebe har — imod Forordningen — en Søndag og hele Natten drukket og spillet i Møller Otto Paulsens Hus. Otto Paulsen maatte betale 15 M., de andre hver 7 M. 16 Skl. i Bøde. —

Daarlige Tider

Den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede var for Sønderborgs Vedkommende en daarlige Tid. Svenskekrigen var et haardt Tryk for Byen, de store Indkvarteringer, særlig i Aarene 1661 og 1679 hemmede al Handel og Vandel. Før havde Byen betalt Skat af 100 Plove, under 24. Marts 1688 satte Regeringen Skatten ned paa 30 Plove for et Tidsrum af 5 Aar. Der siges i Rentekontorets Beretning til Kongen, at Byen af Hertug Hans er bleven berøvet sine Jorder, at Byens Søfart har lidt stor Skade ved Storm og algerisk Sørov. 1672 gik 40 Sønderborg Skibe tabt. — Den 27. November 1666 hærgedes Sønderborg af en stor Ildebrand, St. Jørgens Gade brændte. Det var en Ulykke, som ramte mange Familier og satte dem i Armod. I en lang Aarrække afholdtes en Bededag i St. Mariekirken den 27. November. Dette taler for, at Ulykken har været stor. Mindet om denne Brand lever endnu i Byens Befolkning, gamle Sønderborgere kalder St. Jørgens Gaden »e bræ'nd Ga'«. —

Mange af de brandlidte blev fri for Skatteafgifter i en Aarrække.

1698 var der 36 tomme Lejligheder i Sønderborg og 12 Huse laa som »wüste Wohnstätten«. Enhver Tilflytning udefra var hørt op. »Von undenklichen Jahren ist kein Frembder alhier in der Kirchen von der Kanzel abgekündigt noch kopoliert worden« siges der i en Beretning. Byens Gæld var dengang oppe paa 30000 Mk. lübsk.

Ansøgning paa Vers

Omkring Midten af det 18. Aarhundrede var det ikke saa sjældent, at Ansøgninger om ledige Embeder blev affattet paa Vers. Det havde maaske til at begynde med givet »Digteren« et gunstigt Resultat og andre er derved bleven opmuntret til at indsende Ansøgning paa lignende Maade.

Sønderborgs Bysekretær Zofmann døde henimod Jul 1768 og Embedet blev opslaaet som ledigt. I Januar 1769 ansøgte en Nicolai Lassen fra København om Embedet, rettet til Kongen med følgende Vers:

»Zofmann, der Secretair
in Sonderburg ist todt,
Gieb gnädigst mir den Dienst
so komm' ich aus der Noth.

Copenhagen, den 25. Januar 1769.

Euw. königlichen Majestät
allerunterthänigster Knecht
Nicolai Lassen.«

(Statsarkivet i Kiel. A. XVIII. Nr. 2367.)

Nicolai Lassen fik ikke Paaskønnelse for sine digteriske Evner. Til Embedet udnævntes Johann Friedrich Hansen, der tillige den 25. Februar 1769 blev Borgmester i Sønderborg. Han er kendt som Forfatter af »Vollständige Staatsbeschreibung des Herzogthums Schleswig« i 3 Bind.

Fra Tovfærgens Tid

Før Pontonbroen blev bygget i 1856 skete al Forbindelse med Fastlandet ved Hjælp af en Færge i Nærheden af Slottet. De Vejfarende raabte efter den, hvis den laa paa den modsatte Side, og den kom da langsomt og besindigt, hvis den da ikke ventede paa at faa en Vogn med, som øjnedes i det fjerne. Ved Anløbsstedet løftedes Bommen fra, og Heste, Vogne, Køer og Fodgængere ind- og udskiftedes i et meget jævnt Tempo. Hvor var det en underlig Fornemmelse, naar man selv var med, og Hestene gik ud paa Færgen, som sænkede sig under Vægten og rumlede hult under Vognen. Navnlig naar det var paa Hjemvejen fra et Besøg paa Sundeved og Lysene fra Byen skinnede mod det mørke Vand, mens Færgekarlene med foroverbøjjet Overkrop halede tungt i Trossen, og deres Træsko lød dumpt, naar de gik fremad, ilsomt trampende, naar de løb tilbage for at gribe fat i Trossen — frem og tilbage — til den korte Overfart var endt, og Hestene rystede sig velbehageligt, naar de atter følte den faste Jord under sig.

Naar det rygtedes, at der kom høje Herskaber til Byen, samledes en stor Del af Byens Befolkning ved Færgelejet (hvor nu Dampskibsselskabets Pakhus

staar), for at opleve noget stort. Før Trearskrigen var en af de store Tildragelser ved Havnen, naar Hoffet fra Augustenborg skulde paa Rejse og blev befordret med Færgen til »Europa«, som Fastlands- siden dengang kaldtes. Naar Hertugen blev sat over, gav det en ekstra Skilling til hver af Færgekarlene. De fik i Reglen en gammel dansk Mark (= 16 Skilling). En Dag, da Hertug Christian August blev færget over i ret stormfuldt Vejr, gik en af Færgekarlens Hat overbord. »Saa for . . . ,« raabte Færgekarlen, »nu fløj de manne 16 Skillinge te Havs!« Hertugen forstod Meningen og gav Færgekarlen Penge til en ny Hat. —

Færgekarlene havde deres eget Laug, og efter gammel Skik bar de høje Lakhatte, ligesom Skipperne gjorde det i gammel Tid.

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag.)

Gabestokken

Omkring 1800 stod »e Skampæl«, som Gabestokken kaldtes, endnu foran Raadhuset.

Den bestod af en ca. 2,5 m høj Pæl, der stod paa en lille Forhøjning med 2–3 Fodtrin. I Pælen var anbragt et Halsjern ved en kort Kæde.

Visse Forbrydere blev straffet paa den Maade, at de fik Halsjernet spændt om Halsen og saaledes stod til Skamme paa Byens mest befærdede Sted, hvor de var udsat for Haan og Spot.

Paa Landet var disse Halsjern ofte anbragt ved Kirkerne, f. Eks. i Hørup var det paa Klokketaarnet, i Ullerup ved Kirkegaardens Hovedindgang og i

Svenstrup ligeledes paa Klokketaarnet. Halsjernene fra de to sidstnævnte Steder opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

Paa Resens Tegning af Sønderborg 1669, ses »Skampælen« paa Raadhuspladsen.

Træhesten paa Ladegaarden

Da Sønderborg Ladegaard i 1860 overgik i Byens Eje, stod den gamle Træhest, som de hertugelige og kongelige Fogeder ofte lod Bønderne og de hovpligtige »ride« paa, endnu i en Ladebygning.

Træhesten bestod af et skarpkantet Brædt, der var sat paa Højkant, med fire Ben, lignende som en Vaskebuk. Ved den ene Ende var der anbragt et Stykke Brædt, der var udskaaret som et Hestehoved med lange Ører og ved den anden Ende var et Stykke Reb, der skulde forestille Halen.

For visse Forseelser blev Folkene sat overskrævs paa den skarpkantede Hesteryg og for at gøre Straffen føleligere, bandt man »Rytteren« undertiden en Sten eller en Jernkugle ved hver Fod. Man kaldte det dengang »at give ham Sporer paa«. —

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag, Sønderborg.)

Knaphed med Levnedsmidler og Brænde

Allerede i Marts 1848 herskede Levnedsmiddelknaphed i Sønderborg paa Grund af, at mange Tropper var kommet til Byen og Egnen.

I Byraadsmødet den 30. Marts 1848, der blev holdt i Købmand Jepsens Lejlighed, blev besluttet,

at sende en Kommission til Horsens for at indkøbe Levnedsmidler til Byen.

Til denne Kommission valgtes Kantor Grimm og Købmand Chr. Hansen; de fik udleveret 1988 Rbdlr. i Sedler og raadede over en Kredit paa 4000 Rbdlr.

I Byraadsprotokollen af 19. Maj 1849 staar: »Fra flere Indbyggere klages over, at de ikke kan fremskaffe Træ til Brænde. For at skaffe foreløbig Afhjælp, blev de deputerede Borgere, Lange og Schau, autoriseret til at indkøbe 15—20 Favne Brænde til den muligt billige Pris for Byens Regning. Der skulde averteres, at Brændslet i Portioner à $\frac{1}{4}$ Favn, kunde afgives til de mindre velhavende Indbyggere, som havde Indkvartering, mod Betaling af Indkøbsprisen.«

Da Sønderborg blev beskudt

5. Juni 1849

Den 5. Juni 1849 kom det til en Artillerikamp mellem det danske og Forbundstroppersnes Artilleri paa Sundeved. Om denne Skydning fortælles i et Brev, dateret »Sønderborg, den 7. Juni«.

». . . . næppe havde et af vore Batterier løsnet det første Skud, førend ogsaa Fjenden aabnede en heftig Kanonild imod Batterierne saavel som imod Byen, hvilken sidste de især beskød med 24-pundige Kugler, hvorved flere Huse blev mere eller mindre beskadigede. Trende Kugler gik igennem Redaktionens Hus, som især indvendig blev frygtelig tilredt og hvor Husjomfruen af den første Kugle, der gik igennem Spisekammervinduet, hvor hun netop var sysselsat med Madlavning, fik et let Saar i Hovedet. Straks

efter gik ogsaa tvende Kugler igennem Skrædermester Livonis Hus, hvor de ligeledes anrettede stor Ødelæggelse, og hvorved Husmoderen blev let saaret i Panden. Samme Skæbne havde ogsaa Farver Schou's Hus, som rantes af tre Kugler, hvoraf en desværre kvæstede Foden paa en Soldat, der stod paa Loftet i Farveriet, for at se paa Affæren, og endelig Skipper Nielsens Hus paa Nørrebroen, der blev svært ramponeret. En Del andre Huse rantes ogsaa af Kugler, men dog uden at tage synderlig Skade.«

Efter Byraadsprotokollen af 6. August 1849, rettes Henvendelse til Overforvaltningskommissionen for Als og Ærø om Tilladelse til, at Bykassen optager et Laan paa 3000—4000 Rbdlr., for dermed at hjælpe de trængende Indbyggere i Sønderborg, hvis Huse har lidt Beskadigelse under Krigsbegivenhederne. —

Den 10. September 1849 bevilliges Skræder Livoni et Laan paa 200 Rbdlr. med halvaars Opsigelse og 3 pCt. pr. a. til Reparatur af hans beskadigede Hus under Beskydningen den 5. Juni.

En russisk Begravelse 1850

Medens den russiske Eskadre stationerede mellem Als og Fyn i 1850, døde om Bord paa Linieskibet »Wiborg« Kaptajn Paul Mazerowski. Han blev begravet den 27. August paa Sønderborg Kirkegaard, hvor hans Grav endnu er bevaret. Kaptajnen blev begravet efter den græske Kirkes Ritual. Kisten, betrukken med blaat Fløjl og prydet med et Sølvkors, bragtes, efter at være ført i Land fra Skibet, til Kirkegaarden paa en Rustvogn, trukken af fire

Heste. Foran Rustvognen gik de Geistliges Procession, først en Kadet med et Kristusbillede, dernæst Sangerne og umiddelbart foran Liget Poperne i deres pragtfulde Dragter. Efter Liget fulgte en talrig Række af russiske og danske Officerer, Øens Guvernør og Byens øvrige Autoriteter. Ved Landingsstedet paraderede russisk, ved Kirkegaarden dansk Militær. Sørgemarchen, der paa en mærkelig Maade afveg fra vore Sørgemarcher, spillede af russiske Spillemænd. Da Liget var bragt til Graven, forrettede den øverste Pope og Sørgekoret Messen, og efter at Liget var nedsat, Jordpaakastelsen, hvorpaa den dodes Kammerater hver kastede en spadefuld Jord paa Kisten og dermed var Sørgenhøjtideligheden endt. Salver affyredes saavel af det danske som af det russiske Militær. —

Desuden blev i August og September 1850 syv russiske Matroser fra Linieskibene »Arsis«, »Brien« og »Sisoy Weliki«, Dampfregatten »Atwachnoi« og »Russia« begravet paa Kirkegaarden.

Fem andre russiske Matroser, der døde i Løbet af Sommeren, blev jordet paa Lyø.

»Rønhavs Dam«

Indtil 1851 laa der en lille Dam ved Rønhavsgade. Den blev almindelig kaldt »Rønhavs Dam«. Der havde man før i Tiden set et blegt blaat Lys brænde over Vandet, men det hørte op efter at en gammel Mand fra Kær, der førte en vagabonderende Tilværelse, var druknet i Dammen efter et Solderi nede i Havbogade.

Denne Dam blev opfyldt i Vinteren 1851—52. Den nævnes i Byraadsprotokollen af 16. Juni 1851:

»Det i Rønhavsgyden værende Vandhul besluttedes at udtørre og opfylde paa Stadens Regning og saaledes, at den derved indvundne Plads bliver Staden tilhørende, hvori de deri interesserede Naboer, Maler Weide, Bager Meier og Skomager Ohlsen, der var tilstede, erklærede sig enige.«

I Byraadmødet den 1. Maj 1852 blev det besluttet, »at afhænde den ved Opfyldning af Dammen i Rønhavsgyden indvundne Plads ved offentlig Auktion«. —

Sønderborgs nye Gadebelysning 1851

I 1851 fik Sønderborg ny Gadebelysning. Derom melder Byraadsprotokollen af 24. September 1851:

»I Mødet Dags Dato af Magistraten og Deputeretkollegiet blev følgende Sager forhandlede:

Det besluttedes i Anledning af Stadens Gadebelysning med Lygter, som skal tage sin Begyndelse den 6. Oktober, at

1. der skal anstilles Forsøg, dels med Olie, dels med Tran, som bliver at fremskaffe ved almindeligt Køb, og naar man har gjort Erfaring om hvilket af disse er hensigtsmæssigst og kan gøre Overslag over, hvor stor et Kvantum der behøves til Belysningen, da at anskaffe det til næste Aar ved offentlig Licitation;
2. der udnævnes fire Mænd, som skulle passe Lygterne med at tænde og slukke dem, samt pudse og rengøre dem og hvad dertil hører. Samt at hermed skal sættes i Forbindelse at forøge Vægternes Vagthold om Natten paa Stadens Gader; saaledes at alle fire Vægtene

patruljere hele Natten igennem. Det blev overdraget Magistraten at afslutte Accord med de fire ansatte Vægtere om at disse, imod at erholde et aarligt Tilskud af indtil 30 Rdlr. cour. hver, skulde paatage sig Tilsynet med Lygterne og Vagtholdet den hele Nat og at Staden i den Hensigt vil være at inddele i 4 omtrent lige store Distrikter til enhver af dem.«

Sønderborg har sikkert ligget i et indtil da ukendt festligt Lys i Juletiden 1851. — 1857 anlagdes Sønderborg Gasværk af et Aktieselskab, Værket overtoges 1881 af Kommunen.

Da der tørredes »Klipfisk« i Sønderborg

Det begav sig i det Herrens Aar 1864, at mægtige Stimer af store, dejlige Torsk styrede ind i vore hjemlige Farvande og med særlig Forkærlighed boltrede sig i de blaa Bølger ude paa Bredgrunden. Aarsagen til denne pludselige Torskerigdom var fuldstændig ukendt, og vise Hoveder, der lagdes i Blød, formaaede ikke at løse dette interessante Problem. Imidlertid var dette vel heller ikke det vigtigste, i hvert Fald ikke for Fiskerne, som her fik en sjælden Lejlighed til bogstavelig talt at føre Guldet med sig hjem fra deres Dræt. Der var saa rigeligt af Torsk, at de ligefrem kunde staa og pilke dem, og naar de vendte hjem i deres smaa Baade ved Aftenstide, var Lasten saa tung, som den lige netop taalte at være.

Nu kunde man maaske spørge, hvad Sønderborgerne dog skulde gøre med alle disse Fisk; thi det var naturligvis helt umuligt at afsætte dem til Befolkningen alene. Imidlertid blev dette Spørgsmaal

hurtigt løst, idet Købmand Andreas Karberg fik den gode Idé, at paabegynde en veritabel Klipfiskeindustri. Han aftalte med Fiskerne, at de kunde aflevere alle de Torsk, de fangede, hos ham; de skulde faa en Bankdaler (ca. 2 danske Kroner) pr. 100 Pund. —

»Klipfisk«-Fabriken blev indrettet paa Nørrebro, i den Ejendom, der nu bebos af Fiskehandler Hess. Og hver Aften bragte Sønderborg-Fiskerne det ene store Læs Torsk efter det andet til Andreas Karberg. Om Vinteren blev Torskene først og fremmest gjort rene (Indvoldene taget ud), hvorefter de blev ned-saltede, og naar Foraaret kom, blev de lagt ud i Solen til Tørring. Der skulde ordentlig passes paa dem, for det gjaldt jo om, at Fisken ikke fik Regn eller anden Fugtighed. Kom der en Byge, maatte Fiskene bringes i Tørvejr, og dette skete ogsaa om Natten. Takket være de fredelige Forhold, der dengang kendetegnede Sønderborg By og dens Befolkning, kunde Karberg tillade sig at opfylde Pladsen foran sin Ejendom og helt ned til Vandkanten med Brædder og Kasser, hvorpaa Torskene blev udbredt. Naar Ret skulde være, maatte man saaledes have kaldt de tørrede Torsk for »Bræddefisk«; men det er jo imidlertid noget, som har mindre at sige.

»Klipfiskene« blev eksporteret i store Mængder og fandt rivende Afsætning til Gavn og Glæde, saavel for Karberg som for Fiskerne, der gennem godt en halv Snes Aar aldrig var i Bekneb med H. t. det daglige Brød; thi de behøvede jo blot at tage en lille Tur ud paa Bredgrunden, hvis Vejret da ikke var alt for forrygende.

Af Torskeleveren blev der udvundet den fineste Levertran, som blev opbevaret i store Glasballoner.

Købmand Andreas Karberg boede paa Nørrebro (nu Brok & Co.). Han lod Huset bygge 1854 og han havde sit private Slæbested ved Havnen. Under Kampen paa Als, den 29. Juni 1864, blev Ejendommen skudt i Brand, saa Ydermurene kun blev staaende.

Efter en halv Snes Aars Forløb forsvandt de store Torskestimer, og med dem Sønderborgs »Klipfiskeindustri«, som imidlertid forinden havde oplevet en frodig Blomstringstid.

Et Varsel

1863 var Kong Frederik VII. i Sønderborg og boede hos Borgmester Finsen. Der var en Aften stort Taffel paa Raadhuset, og det hændte da at den store Lysekroner faldt ned i Nærheden af Kongen. —

Kort efter blev Kongen syg, han døde paa Glyksborg den 15. November 1863.

I Sønderborg var man overbevist om, at det var Kongens Død, der havde varslet i Raadhussalen.

(Meddelt af Chr. Hansen, Brandsbøl.)

»Rolf Krake«'s Lods

Under Krigen 1864 forrettede Sønderborg Lods, Jørgen Olsen, Lodstjeneste paa Panserbatteriet »Rolf Krake« i de hjemlige Farvande. Ogsaa den 29. Juni, da Kampen paa Als stod paa, var Lods Olsen om Bord. »Rolf Krake«'s Fører, Orlogskaptajn H. S. Rothe, maa have været godt tilfreds med Lodsens, eftersom han under 6. August 1864 sendte ham følgende anerkendende Skrivelse:

»Sønderborg Lods, Jørgen Olsen, har i længere Tid været ombord i Pantserbatteriet »Rolf Krake« som bekjendt Mand, og det er mig en Fornøjelse herved at kunne meddele ham det bedste Vidnesbyrd, da han ved forskjellige Lejligheder har lodset Batteriet under Fjendens Ild med en Ro, Koldblodighed og Betænk- somhed, som jeg ikke noksom kan paaskjønne.

Pantserbatteriet »Rolf Krake«.

Fænøsund, den 6. August 1864.

H. S. Rothe

Orlogskapitain og

Chef for »Rolf Krake«.

(Denne Skrivelse findes i Museet paa Sønderborg Slot.)

Et Dødsvarsel 1864

En Soldat af 16. Regiments 2. Kompagni kom ofte i Huset Perlegade 91 i Sønderborg. Han kom en Dag i Begyndelsen af April, efter at Regimentet var bleven afløst i Skanserne, til den gamle Fru Sisseck og fortalte: »Da jeg kom fra Dybbøl og gik ned mod Broen, havde jeg et underligt Syn. Paa en Baare blev vor Underkorporal Sørensen baaret ned mod Broen. Han saa ud, som han var død, men da jeg traadte nærmere til, forsvandt Synet, der var intet. — Jeg tror, han vil falde.« —

Soldaten kom ikke senere til os. Om han er faldet, ved jeg ikke.

(Meddelt af Fru Anna Sisseck, Perlegade 91, 1910.)

Den 16. April faldt Underkorporal R. Sørensen, Egerup. Han stod som Nr. 128 ved 16. Regiments

2. Kompagni og blev jordet den 19. April 1864 paa Sønderborg Kirkegaard. — Mon dette har været Sol-datens Syn?

Holger Drachmann i Sønderborg

Paa Hotel »Alssund« kaldes et Værelse »Holger Drachmann's Værelse«, hvor der er opstillet en Buste af Digteren. Her var det Holger Drachmann boede under sit Ophold i Sønderborg i 1877. Her skrev han ogsaa sin Bog »Derovre fra Grænsen« med det kendte Digt om »Graven ved Alfar Vej«.

Fra denne Tid fortælles følgende Historie: »Værten paa »Alssund«, Søren Jacobsen, var undertiden lidt aabenmundet. — En Aften kom en Herre ind paa Hotellet, en rigtig Kraftkarl. Da Jacobsen fik Øje paa ham, sagde han: »Det var da en mægtig Skikkelse, man skulde næsten tro, det var selve Holger Danske!« Den fremmede Herre, det var Holger Drachmann, tog sit Visitkort frem, men idet han fremviste det, dækkede han med Tømmelfingeren en Del af Navnet, saa at man kun kunde se »Holger D«
(Meddelt af A. Livoni, Sønderborg.)

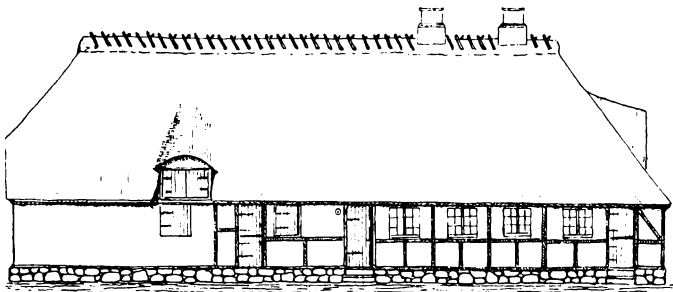
Puhlings Hus

Puhlings Hus var det sidste Bindingsværkshus med Straatag i Sønderborg. Det laa ved »Andedammen«, hvor nu Rutebilstationen ligger. Hvor nu Herman Bangs Vej er, var før en Sti, der fra Løngangen førte op til Kolonnevejen (Kongevej). Ved Puhlings Hus førte Stien over en Stente (»Puhlings Stæ't«).

Huset blev nedbrudt 1898, da Amtsbanegaarden skulde anlægges. I Begyndelsen af 19. Aarhundrede boede her en Mand, kaldet Puhling og efter ham har Huset beholdt Navnet op gennem Tiderne. Saaledes ses i Sønderborg Byrådsprotokol af 22. 6. 1842, at Daglønner Christen Christensen, kaldet Puhling, overtog at holde »Vandstedet ved Mølby (Andedammen) ren mod et aarligt Vederlag af 1 Rdlr. 12 B.«

Men »Puhlings Hus« og »Puhlings Stæ't« var før i Tiden ikke saa velset af Sønderborgerne. Det spøjte der og det var ikke morsomt at gaa forbi i Mørke. Man hørte ofte et underligt Buldren indefra Huset og Kørne blev da urolige og brølede i Stalden, man har set Lys inde bag Loftslugen om Natten og ingen vidste, hvor det kom fra. Der var mange Ting ved Huset, der ikke kunde have sin Rigtighed.

Det var ikke alene Huset, det var galt med, det spøjte ogsaa ved Stenten. Det var som om Skikkelser, der lignede mørke Skygger, bevægede sig omkring den og gjorde, som om de vilde spærre Vejen. Mange Folk gik hellere en større Omvej, end at

Puhlings Hus

passere »Puhlings Stæ't«. Dog er der aldrig sket noget, naar Folk var modige og gik lige til.

Ved »Puhlings Hus« stod et gammelt Pæretræ, i hvilket Husets Ild var hensat. Pæretræet forsvandt samtidigt med Huset.

Ladegaarden ved Sønderborg

Natten mellem den 17. og 18. August 1895 nedbrændte den store Stald og Ladebygning ved Sønderborg Ladegaard. 23 Heste og henved 160 Svin omkom i Flammerne. Laden, der var en af de største Avlsbygninger i Hertugdømmerne, var 200 Aar gammel, idet den opførtes 1695 i Kong Christian V. Regeeringstid. Ladegaarden var dengang bortforpagtet til Borgmester Jacob Jensen i Sønderborg.

Fra Ladens Opførelse fortælles følgende Historie: Tømmermesteren, der havde overtaget Arbejdet, gjaldt for at være en meget dygtig Mand i sit Fag, men ogsaa noget mærkelig. Straks den første Dag satte han sig midt paa Pladsen og begyndte at lave Trænegler, der skulde bruges til at holde Bindingsværket og Tømmeret sammen. Folk undrede sig over denne Fremgangsmaade, og Fruen paa Gaarden var ufor-sigtig nok til at sige, at Manden vist ikke var rigtig klog. Denne Udtalelse kom imidlertid Tømmermesteren for Øre, og en Dag sendte han Bud til Fruen, om hun vilde være saa venlig at komme ud paa Pladsen med et Stykke Skjortetøj. Mesteren lagde Tøjet sammen, anbragte det paa en Bjælke og slog et Slag med sin store Tømmerøkse. Det viste sig, at Tøjet var skaaret saa kunstfærdigt til, at der af Stykkerne kunde sys en Skjorte til Borgmesteren. —

Fra den Dag var der ingen, der vovede at tale ned-sættende om Tømmermesteren, og da Tømmeret omsider rejstes, viste det sig, at der kun manglede en eneste Trænagle, og den blev aldrig sat paa Plads.
(Meddelt af Lærer Chr. Maibøll, Jejsing.)

Originaler i Sønderborg

For ca. 75 Aar siden var der ikke saa faa Mennesker i Sønderborg, der kunde medregnes til Byens Originaler. Disse drev omkring, for det meste var de hengivne til Drik og havde deres Samleplads paa Sønderbro, hvor der snarest var Lejlighed til en »Sjov« (Lejlighedsarbejde), der dog helst ikke skulde vare alt for længe. Det var til stor Morskab for Drengene, at lytte til Sjoernes Fortællinger. Den ene Sjoer vilde overtrumfe den anden med sine Oplevelser og den ene vilde overgaa den anden i Dygtighed. En forhenværende Møllersvend var stolt af de mange Rejser, han havde foretaget som vandrende Svend, snart arbejdede han paa Dybbøl Mølle, snart i Sottrup, Sandbjerg og Broager og andre Steder, helst ikke for langt borte fra Sønderborg. — En gammel Skomager talte kun om sin Broder, »Baronen,« som havde vundet det store Lod i Hamborgs Lotteri. Han købte sig først en Barontitel og derefter en Wienervogn med fire Heste og Kusk i Livré, og saa kørte han fra den ene By til den anden, indtil Pengene var slupne op. — En anden ved Navn Klindt, pralede af sin Tapperhed og gav an, at have mistet sit ene Ben i Trearskrigen. Han var i Virkelighed bleven slaet af en Hest, der skulde skoos, og Benet maatte derefter amputeres. Naar Landboerne kom med Kvæg

til Byen, slog han med sin Stok paa Træbenet: »Her kan I se Sergent Klindt fra 48, som har lidt og stridt for sit Fædreland, paa ham kan I vel nok ofre en Marks Penge.« – Hver Gang han havde haft en indbringende Dag, blev han kørt hjem paa en Trækvogn. I den nedre Bydel var Carl Deicke en kendt Skikkelse. Paa sine Ture i Byen ledsagedes han altid af sin Gris, indtil den hen paa Efteraaret var bleven saa stor, at den skulde slagtes. Saa tog Deicke Afsked med sin elskede Gris med følgende Ord: »Heinrich, du bist mir treu gewesen, aber jetzt mußt du sterben!« Dette gentog sig hvert Aar.

Der var flere Fyre, der var bekendt for deres Særheder: Myge, Kokhav, Sifchen og Christian Wulff i Fattiggarden. Han kaldtes »Stjernekirger« eller »Christian, det tordner«, han saa altid saa højt til Vejrs og var meget klog og belæst, men naturligvis »oversnappet«. Han var før bleven brugt som Hjuldrejer af Rebslagerne, hvilket Fag dengang var af stor Betydning i Sønderborg, da Skibsfarten florerede. Saa var der en Louis Steinbrecher, kaldet »Louis Tripp«, han var Væver og saa helt forvildet ud. Han gjaldt ogsaa for at være meget klog og belæst, men var kun halvklog.

Alle disse Mennesker var godmodige Folk, de gjorde ingen Fortræd.

En Berømthed var den stortalende Sømmand Niels Benjamin, han pralede altid med sine Sejre, som han havde vundet i de forskellige Slagsmaal, han havde været med til Søs og rundt omkring i Verden. En Gang, da han var gaaet i Land ved Lissabon, medens der var Revolution, blev han Deltager i Gadekampen og overfalden af en Portugiser, der kastede ham

omkuld, og da han laa paa Jorden, jog han ham en Sabel gennem Kroppen. Sabelen var gaaet saa dybt igennem, at Spidsen naaede ned mellem Brostenene, saa at han var spiddet fast og ikke kunde røre sig. Paa sit Raab om Hjælp blev han befriet. Man var naturligvis ikke tilbøjelig til at tro paa Niels Benjamins Fortællinger, men til Bekræftelse af Sandheden blottede han Brystet og viste det store Ar efter Sabelstikket. Der var flere af den Slags Helte i Sønderborg. (Meddelt af Skibsmægler J. Hag, Sønderborg, 1936.)

Et Forvarsel

Det var omkring Aaret 1850. To Mænd gik en Aften langs den i 1849 anlagde Strandvej. De saa da begge, at der stod et Lys over Strandkanten ligeud for Kong Frederik VII. Skydebane.

Et Par Dage efter, da de to Mænd atter hen mod Aften spadserede paa Strandvejen, opdagede de, at et Lig blev skyllet i Land, netop paa det Sted, hvor de havde set Lyset. — Den ilanddrevne var en Sømand, hvem han var, vidste man ikke.

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag, Sønderborg, 1936.)

En Operation i Fattighuset

Fattigvæsenets Læge, som udnævntes af Magistraten, var i Reglen Fysikussen, som ogsaa undertiden, sammen med Økonomen, foretog Operationer, der ikke altid var af letteste Art. Det hændte engang, da de to Herrer var i Færd med at amputere et Ben paa en Haandværksbosse, der var bleven bedøvet, at

»Bossen« begyndte at stønne og slaa Øjnene op, just da man var i Færd med at save Benet af ham. Nu var Nøden stor, og Fysikussen kunde ikke forstaa, hvorledes det kunde gaa til. »Jo,« svarede Økonomen, »han har ikke faaet Morfin nok, han maa ha' noget mere.« Bossen fik saa en god Dosis til, og de begyndte igen at file Benet af ham. Da Operationen saa omsider var færdig og han skulde bringes til Live igen, kunde han ikke vækkes af Narkosen. — »Hvad skal vi nu gøre,« spurgte Fysikussen, — »ja, nu har han faaet for meget og der er ikke noget at gøre, — han er død!« Men det kom jo ikke an paa en Haandværksbosse — der var der jo nok af den Slags.

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag, Sønderborg, 1936.)

Smugleri i ældre Tider

Skibsmægler J. Hag, Sønderborg, fortæller 1936: I de senere Aar har Smugleriet floreret her paa Egnen, men i ældre Tider var det ikke stort anderledes. Overalt paa Kysten blev der bragt Varer fra Udlandet i Land, især paa Kajnæs, da Kystbevogtningen dengang ikke var saa skarp som senere hen. Der kunde ogsaa nok bringes ufortoldede Varer i Land ved Havbogade og op over Kirkegaarden og Løkken, bare Smuglerne ved Nattetid trak en hvid Skjorte over eller hyllede sig ind i et Lagen, thi saa skulde enhver der kom i Nærheden nok vende om og forsvinde, thi for Spøgelser havde man i Sønderborg Angst, ligesom Fanden for Krucifikset, og Smuglerne kunde saa uforstyrret drive deres sorte Haandtering.

Spøgeri paa Kirkegaardsalleen

I mine unge Dage havde Spøgeriet især hjemme paa Kirkegaarden. Saaledes kunde man ved Midnats-tid se en hvid Hingst i rasende Galop fare fra den ene Ende af Rebslagerbanen (nu Kirkegaardsalleen) til den anden. Ilden stod ud af Hingstens Mule og Næsebor og ingen levende Sjæl vovede sig i Nærheden af den, for ikke at blive trampet ned. —

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag, Sønderborg, 1936.)

Ligskarer

I Sønderborg var man bange for Varsler, især for at se Ligskarer, naar det var mørkt. Folk gik da ikke midt paa Gaden, men ved Siderne, for ikke at blive løbet omkuld. Mange paastod, at de ikke alene havde set Ligskarer før Dødsfaldet indtraf, man kunde ogsaa genkende de Folk, der deltog i Følget. En Aften i Foraaret 1864 saa man 4 Kister i et Ligtog. 8 Dage senere blev dette Syn til Virkelighed. Det var 4 danske Officerers Kister der blev kørt ned til Havnen, for at sendes til København med Dampskibet.

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag, Sønderborg, 1936.)

En synsk Kone

Han'mari var en gammel Kone, der for snart hundrede Aar siden boede i »e brænd Ga'« (St. Jørgensgade). Hun kunde altid se forud, naar der var Begravelse paa Kirkegaarden og hvem der var med i Følget. Hun vidste altsaa i Forvejen, hvem det var, der skulde bringes til Graven. Man blev med Tiden bange for hende.

En Købmand var død, og Han'mari fortalte, at hun havde set hans Ligfærd og at der var en mørk og en lys Hest for Ligvognen. Man vilde ikke tro, hvad hun fortalte.

Lige før Ligvognen skulde køre, blev den ene af Hestene syg og i Øjeblikket kunde ingen anden fremskaffes uden en lysbrun Hest. Han'mari fik altså Ret.

Dødsdansen paa Sønderborg

En fornem Mands Datter paa Sønderborg Slot havde forlovet sig med en ung Mand under sin Stand, hvorover hendes Fader blev meget vred. Han befalede 6 Riddere, at de uafbrudt skulde danse med hende, uden at der gaves hende nogen Hvile. De fem første Riddere trættede hun, men den sjette holdt ud med hende. Hun styrtede død til Jorden og blev saaledes danset ihjel. Hendes Elsker blev imedens henrettet paa Slotspladsen.

(Chr. Knudsen, 1857.)

Gamle Mattelene

Gamle Mattelene i Havbogade var synsk. Hun havde sagt mange Ting forud, og hvad hun sagde, skete kortere eller længere Tid derefter. Hun havde set mange Ligskarer forud, eller hun forudsagde, at der vilde komme Ildebrand i den og den Gade.

Men en Aften kom hun ind til Nabokonen og sagde: »Æ ka' se de brænne et Slot, men æ ved it hvo' de æ.« — Man lo tvivlende af Mattelene, men det viste sig, at hun havde Ret. Faa Dage efter brændte Koldinghus. Det var i Aaret 1808.

En anden Gang paastod den gamle Kone, at hun kunde se en Strandvasker, der laa i Vandkanten neden for Ladegaarden. — Et Par Dage senere drev et Lig i Land paa det af Mattelene nævnte Sted. —

(Meddelt af Enkefru Bjørn, Augustenborg.)

Hønekilden

»E Hønkild'« ved »e Hønkildstrap« der forbinder Jomfrustien med Havbogade, havde før det bedste Vand i Sønderborg. Skulde der koges Kaal eller Ærter, hentede man Vandet dertil fra »Hønekilden«. Denne Kilde var en Del af den Vandkunst, Dronning Dorothea lod anlægge, da hun tilbragte sine sidste Aar paa Enkesædet Sønderborg.

»E Hønkild'« havde dog i gamle Dage stor Betydning. Alle Smaabørn, der fødtes i Havbogade eller nærmeste Omegn, blev nemlig halet op fra Kilden. — Enkefru Larsen, Sønderborg, fortæller (1924) at hun som Barn — omkring 1845 — sammen med andre Smaapiger ofte har staaet skjult bag Træerne i Kildens Nærhed, for at se naar de smaa Børn blev hentet. Men det lykkedes aldrig.

Men der er ogsaa sket uhyggelige Ting her. Der fortælles, at en ung Pige en Helligtrekongersaften gik hen til Brønden og kiggede i Vandet for at se, hvem hendes tilkommende Mand skulde være, og hun saa da sit eget ligklædte Billede i Vandet. Hun betroede en Veninde, hvad hun havde set, men Angsten drev hende samme Aften ud i Mørket og næste Dag fandt man hendes Lig i Vandet ved Hauschilds Plads.

Brudstykke af en Vise om Sønderborgs Haandværkere

Afdøde Fru Bjørn i Augustenborg, der var født i Sønderborg, kunde huske nogle Vers af en gammel Haandværkervise fra Sønderborg, fra Tiden omkring 1800—1810. Visen skal have været paa 8—9 Vers, men Fru Bjørn kunde ikke huske alt. De 3 og et halvt Vers, hun kunde diktere, er følgende:

Johan Georg Kuß er Bager,
Runge han er Hattemager,
Refslaa' Busch e it saa fejl,
Christian Hansen laver Sejl.

Snedker Rose staar og høvler,
Gerke med sit Skotøj bøvler,
Friedrich Becker er Barber,
han kan ogsaa sæt' Klyster.

Jørgen Nissen smeder Ringe,
Heinrich Wilhelm andre Dinge,
Jørgen Matzen laver Gryn,
Lorenz væver Dug og Dyn'.

Stab kan male fine Sager,
Ranke han er Sadelmager.

— — — —
— — — —

mere kunde hun ikke huske.

(Meddelt 1919.)

J. G. Kuß var en kendt Bagermester omkring 1800. Hattemager Jacob Martin Runge blev 1798

Skyttekonger i Sønderborgs Kgl. privilegerede Skytte-
laug. Søren Busch var en kendt Rebslager, der lige-
som Sejlmager Christian Hansen ofte nævnes i Skipper-
laugets Protokoller. Snedker Hans Christian Rose,
en anset Snedkermester, nævnes endnu 1805. Hans
Christian Gerke var Amtsskomager, han blev 1798
optaget i Skyttelaug. Friedrich Becker, Barber,
kaldes 1793 ogsaa »Perrückenmacher«, da han bliver
optaget i Skyttelaug. Jørgen Friedrich Nissen var
Guldsmed, † 1817, han smedede Ringe, medens Hein-
rich Wilhelm Schmidt, der var Grovsmed, smedede
andre Ting. Han var Oldemand i Sønderborg Smede-
laug og døde 1818. Jørgen Matzen, der laver Gryn,
var Møller og ejede den nuværende Cecilie Mølle,
som han 1829 solgte til Møller Peter Hansen. Lorenz,
som vævede Duge og Dynner er Vævermester Lorenz
Jespersen, der endnu 1810 staar som Medlem i Skytte-
lauget. Iver Stab var Malermester, fra 1793 – 1815
findes han i Byens forskellige Navnelister. Ranke
nævnes som Sadelmager omkring 1800.

Skulde en eller anden af de ældre Læsere kende
denne Vise, vilde Museet paa Sønderborg Slot være
taknemlig for at faa en Afskrift af de manglende Vers.

